

βίλχελμ ράιχ

**ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΟΣ
ΥΛΙΣΜΟΣ
ΚΑΙ ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ**

Βίχελμ Ραίχ

**διαλεκτικός
υλισμός
και
ψυχανάλυση**

μετάφραση: Αθηνόδοτος Ιωάννου

προλόγος: Κωστία Βαλερία

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ

ΤΙΤΛΟΣ : "Διαλεκτικός Υλισμός και Ψυχανάλυση"
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ : Βίλχελμ Ράιχ
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ : Αλφρέδος Ιωάννου
ΕΚΔΟΣΕΙΣ : ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ
Ζωοδόχου Πηγής 17, Αθήνα
τηλ. 3639980 - 3802040
ΧΡΟΝΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ : Φεβρουάριος 1986

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

*«Ποιός θάθελε, μέσα σ' ένα σπίτι
πού καίγεται, νά γράφει απερίσπα-
στος αισθητικά δοκίμια πάνω στο
χρῶμα τῶν τριζονιών;»*

WILHELM REICH

Δίχως τόν Ράϊχ, ὁ φροϋδισμὸς θάμενε μιὰ μέθο-
δος λίγο - πολὺ ξεκομμένη ἀπὸ τὰ κοινωνικά προβλή-
ματα. Ὁ REICH ἔδωσε στὸ φροϋδισμὸ — κι αὐτὸ
ἰσχύει καὶ γιὰ τὰ ἴδια τὰ κείμενα τοῦ δάσκαλου Φρό-
ϊδ — ἐκεῖνο ἀκριβῶς πού τοῦλειπε, τὸν συνέδεσε ἄ-
μεσα μὲ τὴν κοινωνία, τὴν πολιτική, τὶς μάζες, τὶς
ταξικὲς συγκρούσεις.

Πράγματα πού ὑπέβοσκαν ἢ κρύβονταν καλὰ
σκεπασμένα κάτω ἀπὸ τὸ πάντοτε τυλιγμένο μὲ δό-
ση μυστηρίου λίμπιντο, τώρα χάρη στὸν REICH, ἀ-
ποκαλύπτονται, παίρνουν τὴν πραγματικὴ τους ὄ-
ψη, δείχνουν τὶς κοινωνικὲς τους προεκτάσεις.

Εἶναι ἓνα θῆμα ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ στὴν
ὁμαδικὴ ψυχανάλυση, ἀπὸ τὴν ἐξειδίκευση στὴ γενί-
κευση τῶν καταστάσεων.

Ἐφαρμόζοντας τὴν ἀριστοτέλεια ἀρχή, ὁ REICH
δὲν κάνει τίποτα ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ μᾶς θυμίσει, πῶς ἡ

σεξολογία δέν μπορεί νά μείνει έξω από τήν πολιτική, ὅτι ἡ λύση καί ἀνάλυση τῶν ἐρωτημάτων πού θέτει τὸ λίμπιντο, δέν μπορεί ν' ἀντιμετωπιστεῖ ξέχωρα ἀπό τὰ κοινωνικά προβλήματα.

Ἐνακάλυψη ἀπλή μὰ μεγαλειώδης, εὐκόλη ἀλλά εὐφύεστατη, αὐτονόητη ἀλλά παρεξηγημένη, σωστή μὰ ἀγνοημένη, πού δίνει στήν ψυχανάλυση τὸ πραγματικὸ μέτρο τῶν δυνατοτήτων της καί τῆς ἀνοίγει ἀπέραντους ὀρίζοντες. Ὅπως ὁ μαρξισμὸς μπορεί κι ἀσχολεῖται μὲ τὴ γλυπτική, τὴν ἐθνολογία, ἔχει γνώμη γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονική, τὴ λογοτεχνία, μπορεί τώρα κι ὁ φροϋδισμὸς ν' ἀγκαλιάσει ὅλες τὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες, νὰ ἐξερευνήσει τὸν ἄνθρωπο ἀπ' ὅλες του τὶς πλευρές, νὰ τὸν παρακολουθήσει σ' ὅλες του τὶς ἐκδηλώσεις. Μὲ μιὰ ἐπιφύλαξη πάντοτε: Ὅτι ἡ ψυχανάλυση δέν μπορεί ν' ἀντικαταστήσει τὸ μαρξισμὸ ἢ ὁποιαδήποτε ἄλλη φιλοσοφία. Ἡ ψυχανάλυση δέν εἶναι ἐπιστήμη τῆς ἱστορίας, δέν μπορεί ν' ἀναπληρώσει τὴν ὕλιστική ἀντίληψη τῆς ἱστορίας. Εἶναι μιὰ μέθοδος, πού προσπαθεῖ νὰ περιγράψει, νὰ ἀναλύσει καί νὰ ἐξηγήσει ἐπιστημονικά τὴν ψυχικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου κι ἕνα μέρος ἀπ' τὶς ἐκδηλώσεις του.

Βέβαια ἡ σύνδεση τῆς ψυχανάλυσης μὲ κοινωνικά προβλήματα ἀποτελεῖ καθαρὴ ἱεροσυλία γιὰ μερικὲς ἀκαδημαϊκὲς κεφαλὲς πού «κόπτονται καί διαρρηγνύουν τὰ ἱμάτιά των», γιὰ νὰ κρατήσουν τὴν ἐπιστήμη μακριὰ ἀπὸ τὴν πολιτική. Ἀπαντώντας σὲ τέτοιου εἶδους ἐπικρίσεις, ὁ WILHELM REICH, ἔγραφε τὸ Νοέμβριον τοῦ 1935:

«Θάθελα τέλος νά πῶ στους φίλους μου, πού ἀνήσυχοι: μέ συμβουλεύουν νά ἐγκαταλείψω τὸ «ἐπικίνδυνο ἔδαφος τῆς πολιτικῆς», καὶ νά περιορισθῶ στὴ φυσικὴ ἐπιστήμη, ὅτι ἡ σεξολογία, στὸ μέτρο π' ἀξίζει αὐτὸ τὸ ὄνομα, εἶναι ἐπαναστατικὴ, εἴτε τὸ θέλει εἴτε ὄχι. Ποιὸς θάθελε, σ' ἓνα σπίτι πού καίγεται, νά γράφει ἀπερίσπαστος αἰσθητικὰ δοκίμια πάνω στὸ χρῶμα τῶν τριζονιῶν;»

Τὸ 1935 ἦταν ἡ χρονιά, πού ἀνοίγε τις φτεροῦγες τῆς ἡ νυχτερίδα τοῦ ἐθνικοσοσιαλισμοῦ, μέ τις ὁποῖες θά σκέπαζε γιὰ μιὰ δεκαετία τὴν Εὐρώπη καὶ τὸν κόσμον ὁλόκληρον Ἡ ἀπάντηση ὅμως τοῦ REICH στους ἐπικριτὲς του θά διατηρεῖ πάντοτε τὴν ἀξία τῆς. Σήμερα ἡ Χιλή καὶ ἡ Κύπρος. Χτές, ἡ Παλαιστίνη καὶ τὸ Μπαγκλαντές. Προχτές τὸ Βιετνάμ καὶ ἡ Μπιάφρα. Αὐριο πάλι τὸ Βιετνάμ κι ἴσως ἡ Ἑλλάδα ἢ ὁποῖος ἄλλος ἔχει σειρά.

Καταλαβαίνουμε ξεκάθαρα τὴ θέση τοῦ Ράιχ, σὰν διαβάζουμε φράσεις σὰν κι αὐτὴν πού συνοψίζουν καὶ φωτίζουν πολλὰ σημεῖα τῆς θεωρίας του:

«Ἡ οἰδιπόδεια σχέση δὲν εἶναι φορέας ἐνστικτωδῶν μόνο τάσεων. Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἀντιδρᾷ τὸ παιδί στὸ οἰδιπόδειο σύμπλεγμα καὶ τὸ ξεπερνᾷ, στὴν πραγματικότητά καθορίζεται ἔμμεσα τόσο ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ ἰδεολογία ὅσο καὶ ἀπὸ τὴ θέση τῶν γονέων στὴν παραγωγή. Γι' αὐτὸ, τὸ μέλλον τοῦ οἰδιπόδειου συμπλέγματος, ὅπως κι ὅλα τ' ἄλλα, ἐξαρτᾶται σὲ τελευταία ἀνάλυση ἀπὸ τὴν οικονομί-

κή δομή τῆς κοινωνίας. Ἄλλα δὲν εἶναι μόνο αὐτό. Τὸ ἴδιο τὸ γεγονός διτὸν μπορεῖ νὰ ἐμφανιστεῖ οἰδιπόδειο σύμπλεγμα ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τὴν εἰδική μορφή τῆς οἰκογένειας, ὅπως καθορίζεται ἀπὸ τὴν κοινωνία».

Σχολιάζοντας τὸ περίφημο μανιφέστο τῶν «τριακοσίων» ψυχιάτρων (Ὁχτώβρης 1935), ποὺ ἔθετε ὄχι μόνο τὸ πρόβλημα διτὸν στίς ἡγεσίες ὀρισμένων χωρῶν ὑπάρχουν ἄτομα πνευματικὰ διαταραγμένα ἀλλὰ κι διτὸν πολλές ἀπὸ τίς ἐκδηλώσεις τῶν λαῶν εἶναι ἄρρωστες, ὅπως: «Τὸ νὰ περπατᾷς στὴ γραμμὴ καὶ νὰ πιστεύεις ταυτόχρονα διτὸν εἶσαι ἀντιπρόσωπος τοῦ μεγαλείου τοῦ ἔθνους. Τὸ νὰ πεθαίνεις τῆς πείνας μπροστὰ στὴν ἀφθονία. Νὰ σφάζεις ἀθώους μὲ ἐνθουσιασμό. Νὰ πιστεύεις διτὸν πρέπει νὰ κατακτήσεις μιὰ ἐπαρχία ποὺ ἀγνοοῦσες τὸνομά της. Νὰ δέρνεις τὰ παιδιά στὸνομα τῆς κουλτούρας. Ν' ἀρνεῖσαι στοὺς ἔφηβους τὴν εὐτυχία τῆς σεξουαλικῆς ἔνωσης», ἔκρινε τίς ἀλήθειες αὐτές — ἀλήθειες ποὺ ἡ κοινωνία μας ἐξακολουθεῖ ν' ἀπορρίπτει — σὰν ἀνεπαρκεῖς. Κατὰ τὴ γνώμη του τὸ μανιφέστο τῶν τριακοσίων δὲν πήγαινε μέχρι τὴ ρίζα τῶν πραγμάτων. Δὲν ρωτοῦσε γιὰ ποιό λόγο οἱ μάζες ἐκδήλωναν μιὰ τόσο ἀμετρη διάθεση γιὰ τὴν αὐτοθυσία γιὰ χάρη μιᾶς μικρῆς ὀμάδας ἐμπόρων κανονίων.

Νὰ λοιπὸν μέχρι ποῦ μπορεῖ νὰ φτάσει ἡ ψυχανάλυση καὶ ποιὰ μπορεῖ νᾶναι ἡ συμβολὴ τῆς στὴ μελέτη τῶν ἀνθρώπινων, τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων. Ὁ Ράιχ πίστευε διτὸν ἐξετάζοντας τὴν κοινωνικὴ

ρύθμιση τῆς σεξουαλικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐξετάζουμε κι ἀναζητᾶμε τίς ρίζες τῆς ὁμαδικῆς ψυχικῆς ἀρρώστειας.

Κλείνοντας αὐτὸ τὸ μικρὸ σημεῖωμα —ἀν καὶ ἀπὸ τῆ φύση μου εἶμαι ἀπαισιόδοξος— δὲν μπορῶ νὰ μὴν δραματιστῶ μιὰ ἐποχὴ πού τὰ ταμποῦ καὶ τὰ «ψεύδη» πού ἐπέβαλλε ἡ πειθαρχικὴ κι ἀπαγορευτικὴ κοινωνία δὲν θᾶχουν πιά καμιὰ θέση. Βλέπω ἕναν κόσμο πού θὰ θεωρεῖ σὰν φυσικὲς τίς σεξουαλικὲς τάσεις τῶν παιδιῶν, πού δὲν θ' ἀρνεῖται στοὺς ἀνήλικους τῆ σεξουαλικὴ ἱκανοποίηση, πού δὲν θὰ ντρέπεται νὰ δηλώσει ὅτι αὐνανίζεται, πού θὰ παραδεχτεῖ ὅτι μερικὰ ἀπὸ τὰ μέλη του ἔχουν ὁμοφυλόφιλες ἀρέσκειες, πού θ' ἀγνοεῖ τὴν παρθενία, τῆ συζυγικὴ πίστη, τῆ μοιχεία.

ΚΩΣΤΑΣ ΒΑΛΕΤΑΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Υπάρχουν κάποιες σχέσεις ανάμεσα στην ψυχανάλυση του Φρόυντ και στο Διαλεκτικό Ύλισμό των Μάρξ και Ένγκελς; Ο στόχος μας είναι να δώσουμε απάντηση σ' αυτό το ερώτημα και να βρούμε αν υπάρχουν αυτές οι σχέσεις. Η απάντηση θα μᾶς επιτρέψει ακόμα να πούμε, αν είναι δυνατό ν' ανοίξουμε συζήτηση πάνω στις σχέσεις τῆς ψυχανάλυσης με τὴν προλεταριακὴ ἐπανάσταση καὶ τὴν πάλη τῶν τάξεων.

Μόλις ἀφήνουμε αὐτὸ καθεαυτὸ τὸ ἔδαφος τῆς ψυχανάλυσης καὶ προσπαθοῦμε νὰ τὴν ἐφαρμόσουμε στὰ κοινωνικὰ προβλήματα, δημιουργοῦμε ἀμέσως *weltan schauung*, μία κοσμοθεωρία, ἕνα εἶδος φιλοσοφίας. Παίρνει τότε μορφή ψυχολογικοῦ συστήματος, συστήματος, ποὺ ἀποβλέπει στὴν κυριαρχία τῆς λογικῆς καὶ φιλοδοξεῖ νὰ βελτιώσει τὴν κοινωνικὴ ἐξέλιξη. Ἀντίθετα ὅμως ὑπὸ τὸν μαρξισμό, τὸ ἐπαχειρεῖ μὲ ἕνα σύστημα κανόνων προσανατολισμένων πρὸς τὴν ἐνσυνείδητη κυριαρχία τῶν ἐνστικτῶν. Αὐτὸς ὁ οὐτοπικὸς ὀρθολογισμὸς—ποὺ φανερώνει ἐξ ἄλλου μὴ ὑποκειμενικὴ ἀντίληψη τοῦ κοινωνικοῦ φαινομένου— δὲν εἶναι οὔτε πρωτότυπος οὔτε ἐπαναστατικὸς καὶ ξεπερνᾷ ἐπὶ πλέον τὸ κῶρο τῆς ψυχανάλυσης. Ἡ ψυχανάλυση, σύμφωνα μὲ τὴν διατύπωση τοῦ ἴδρυτῆ της, εἶναι μία ψυχολογικὴ μέθοδος, ποὺ μὲ ἐπιστημονικὸ τρόπο προσπαθεῖ νὰ περιγράψει καὶ νὰ ἐξηγήσει τὴν ψυχικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου σὰν ἕνα εἰδικὸ τομέα τῆς φύσης. Ἐπειδὴ δὲν εἶναι φι-

λοσοφικό σύστημα κι' ούτε μπορεί ν' αντικαταστήσει ούτε να συμπληρώσει την ύλιστική αντίληψη της ιστορίας. Είναι φυσική επιστήμη κι' όχι επιστήμη της ιστορίας όπως ή θεωρία του Μάρξ. Το αληθινό αντικείμενο της ψυχανάλυσης είναι το ψυχικό στοιχείο του ανθρώπου σαν κοινωνικού όντος. Δεν ενδιαφέρεται για την ψυχολογία των μαζών παρά μόνον όταν μέσα σ' αυτήν εκδηλώνονται άτομικά φαινόμενα (π.χ. το πρόβλημα του άρχηγου) ή όταν με τα πειράσματά της πάνω στο άτομο μπορεί να εξηγήσει τις εκδηλώσεις της «ψυχής των μαζών», όπως ο φόβος, ο πανικός, ή ύπακοη κλπ. Μά φαίνεται ότι το φαινόμενο της ταξικής συνείδησης δεν μπορεί να το προσεγγίσει και προβλήματα, όπως η κίνηση των μαζών, ή πολιτικά, ή άπεργία, που αντίκουν στη σφαίρα της Κοινωνιολογίας, ξεφεύγουν από την ψυχαναλυτική μέθοδο. Δεν μπορεί να αντικαταστήσει την κοινωνιολογία, ούτε να δημιουργήσει μια δικιά της κοινωνιολογία. Μπορεί εν τούτοις σέ σχέση με την κοινωνιολογία να παίξει τον ρόλο βοηθητικής επιστήμης, π.χ. με τη μορφή μιας κοινωνιολογικής ψυχολογίας. Η ψυχανάλυση μπορεί ν' αποκαλύψει τα φαινομενικά παράλογα κίνητρα, που σπρώχνουν μία ήγερτη φύση (1) ν' αποπαιθεί τον σοσιαλισμό, αντί τον έθνικισμό ή αντίστροφα. Μπορεί επίσης να διακρίνει την επίδραση των κοινωνικών ιδεολογιών πάνω στην ψυχική ανάπτυξη του ατόμου. Οι μαρξιστές κριτικοί έχουν λοιπόν δίκιο όταν μιλούνται πολλούς ψυχαναλυτές, που θέλουν να εξη-

1. Βλέπε E. Kohn: Lassalle, ο άρχηγός, Edition Psychanalytiques, Internationals 1926.

γήσουν εκείνο πού δέν ἐξηγεῖται μὲ τὴν μέθοδό τους. Ἐχουν ὅμως ἄδικο, διὰν ταυτίζουν τὴ μέθοδο μ' ἐκείνους πού τὴν ἐφαρμόζουν καὶ τῆς ἀποδίδουν σφάλματα πού διαπράττουν ἐκεῖνοι.

Φτάνουμε ἔτσι στὴν ἀνάγκη νὰ κάνουμε μία διάκριση πού δέν φαίνεται ὅμως πάντοτε καθαρά στὴν μαρξιστικὴ φιλολογία — ἀνάμεσα στὸν μαρξισμό σὰν κοινωνιολογία, δηλ. ἐπιστήμη, καὶ τὸν μαρξισμό σὰν μέθοδος καὶ σὰν φιλοσοφικὸ σύστημα⁽²⁾. Ἡ μαρξιστικὴ κοινωνιολογία εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐφαρμογῆς στὴν κοινωνικὴ ζωὴ τῆς μαρξιστικῆς μεθόδου. Σὰν ἐπιστήμη, ἡ ψυχανάλυση εἶναι ἰσότιμη μὲ τὴν μαρξιστικὴ κοινωνιολογία· ἡ μιὰ ἔχει ὡς ἀντικείμενο τὰ ψυχικὰ φαινόμενα ἢ ἄλλῃ τὰ κοινωνικά. Ὅταν συμβαίνει ν' ἀλληλοσποθοῦνται αὐτὸ συμβαίνει μόνο στὸν βαθμὸ πού τὸ κοινωνικὸ φαινόμενο πρέπει νὰ ἐρευνηθεῖ στὸν ἀτομικὸ ψυχισμό, ἢ ἀντίστροφα. Ὁ μαρξισμὸς λοιπὸν δέν θὰ μπορούσε νὰ ἐξηγήσει μιὰ νεύρωση, μιὰ διαταραχὴ στὴν ἱκανότητα ἐργασίας ἢ στὴν σεξουαλικότητα. Τὰ πράγματα εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὰ ἔταν πρόκειται γιὰ τὸν διαλεκτικὸ ὕλισμό. Ἐδῶ ὑπάρχουν δύο ἐνδεχόμενα: ἢ ἡ ψυχανάλυση ἀντιπᾶθεται στὸν μαρξισμό σὰ μέθοδος. — θάταν τότε ἀδεαλιστικὴ καὶ ἀντιδιαλεκτικὴ — ἢ εἶναι δυνατὸ ν' ἀποδείξουμε ὅτι μέσα στὴ σφαῖρα τῆς ἡ ψυχανάλυσης ἀνακάλυψε οὐσιαστικὰ τὸν διαλεκτικὸ ὕλισμό καὶ ἀνάπτυξε ἀντίστοιχες θεωρίες — ἀσυνεῖδητα, δ-

2. Φυσικὰ ἡ μέθοδος καὶ ἡ ἐπιστήμη, πρακτικὰ δέν διαχωρίζονται τὸ ἓνα ἀπ' τὸ ἄλλο. Ἀλληλοσυμπληρώνονται. Ἡ διάκριση ἐδῶ χρησιμεύει γιὰ τὴν κατανόηση.

πως τόσες άλλες φυσικὲς ἐπιστῆμες. Ἀπὸ πλευρᾶς λογικῆς μεθόδου ἢ ψυχανάλυσης δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἀντίθετη στὸν μαρξισμό ἢ νὰ ἐναρμονιστεῖ μαζί του. Στὴν πρώτη περίπτωση, δηλαδὴ ἂν τὰ ψυχαναλυτικὰ συμπεράσματα δὲν εἶναι διαλεκτικὰ καὶ ὑλιστικὰ, ὁ μαρξισμὸς πρέπει ν' ἀπορρίψει αὐτὴ τὴ θεωρία, στὴ δεύτερη ἐπιστῆμη πού δὲ βρίσκεται σ' ἀντίθεση μὲ τὸν σοσιαλισμό.

Δυὸ ἀντιρήσεις διατυπώθηκαν ἀπὸ τοὺς μαρξιστὲς ἐναντίον τῆς ψυχανάλυσης ὡς ἐπιστῆμης πού διεκδικεῖ θέση σοσιαλιστική:

1. Πρόκειται γιὰ ἓνα φαινόμενο ἀποσύνθεσης τῆς ἀστικῆς τάξης στὴν παρακμὴ της. Αὐτὴ ἢ ἀντίρρηση φανερῶνει ἓνα κενὸ στὴ διαλεκτικὴ ἀντίληψη τῆς ψυχανάλυσης. Ἡ μαρξιστικὴ κοινωνικὴ ἰδεολογία δὲν ἦταν κι' αὐτὴ ἐπίσης ἓνα φαινόμενο ἀποσύνθεσης τῆς ἀστικῆς τάξης; Ναι, ἀπὸ τὴν ἄποψη ὅτι δὲν θὰ μπορούσε ποτὲ νὰ ἐμφανιστεῖ χωρὶς τὴν ἀντίθεση μεταξὺ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ τῶν καπιταλιστικῶν σχέσεων παραγωγῆς. Ἄλλὰ ἦταν ἐπίσης ἡ ἀναγνώριση καὶ τὸ ἰδεολογικὸ σπέρμα τῆς νέας οἰκονομικῆς τάξης πού ἀναπτύσσονταν στὴν καρδιὰ τῆς παλιᾶς. Θὰ ἐπανέλθουμε στὴν κοινωνιολογικὴ πλευρὰ τῆς ψυχανάλυσης. Πρὸς τὸ παρὸν θ' ἀναφερθοῦμε στὸν μαρξιστὴ Wittfogel⁽³⁾ πού ἀπορρίπτει αὐτὴ τὴν ἀντίρρηση καλύτερα ἀπὸ μᾶς:

«Ὁρισμένοι μαρξιστὲς κριτικοὶ — οἱ «εἰκονοκλάστες» — δὲν δυσκολεύονται καθόλου ν' ἀποφαίνονται γιὰ τὴν σύγχρονη ἐπιστή-

3. Wittfogel. Ἡ ἐπιστῆμη στὴν ἀστικὴ κοινωνία σελ. 18.

μη. Μὲ τρόπο τελεσίδικο δηλώνουν: "ἀστική ἐπιστήμη!" καὶ γι' αὐτοὺς οἱ δύο αὐτὲς λέξεις ἀνοίγουν καὶ κλείνουν τὸ θέμα. Μιὰ τέτοια μέθοδος (ἂν μπορεῖ νὰ τὴν πεῖ κανεὶς ἔτσι!) θυμίζει σκέψεις βαρδάρων. Ἄπ' τὸν Μάρξ καὶ τὴ διαλεκτικὴ του σκέψη μόνο τ' ὄνομα πήραν. Ὁ διαλεκτικὸς γνωρίζει ὅτι ὁ πολιτισμὸς δὲν εἶναι ἓνα σύνολο ὁμοιόμορφο. Γνωρίζει ὅτι κάθε κοινωνικὸ καθεστὼς ἔχει τὶς ἀντιθέσεις του ἄπ' ὅπου ξεκινοῦν τὰ σπέρματα μιᾶς καινούργιας κοινωνικῆς ἐποχῆς. Ἐπομένως ὁ διαλεκτικὸς δὲν θεωρεῖ ὡς κατώτερης ἀξίας καὶ ἀχρηστα γιὰ τὴν μελλοντικὴ κοινωνία αὐτὰ ποὺ οἱ ἄστοι δημούργησαν.

2. Πρόκειται γιὰ μιὰ ἐπιστήμη ἰδεαλιστικὴ. Ἄν εἶχαν ἐμβαθύνει περισσότερο θὰ εἶχαν ἀποφύγει τέτοια κρίση, αὐτοὶ οἱ μαρξιστές. Μὲ λίγη ἀντικειμενικότητα δὲν θὰ ἔχαν λησμονήσει ὅτι στὴν ἀστικὴ κοινωνία κάθε ἐπιστήμη, ὅσο ὑλιστικὴ καὶ ἂν εἶναι στὴ βάση, ὑφίσταται παραμορφώσεις ἰδεαλιστικές. Κατὰ τὴ διαμόρφωση τῆς θεωρίας ὅπου κανεὶς, ἀναγκαστικὰ λίγο - πολύ, ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν ἐμπειρισμὸ, εἶναι πιθανὴ μιὰ ἀπόκλιση ἰδεαλιστικὴ, χωρὶς αὐτὸ νὰ προδικάζει τὴν πραγματικὴ φύση τῆς ἐπιστήμης. Ὁ Γιούρινετζ ἐργάστηκε ἐπίπονα, γιὰ νὰ βρεῖ ἀκριβῶς καὶ νὰ ὑπογραμμίσει τὶς ἰδεαλιστικὲς παραμορφώσεις στὴν ψυχανάλυση. Βέβαια ὑπάρχουν, καὶ πολλὲς μάλιστα, ἀλλὰ τὸ πρόβλημα δὲν εἶναι ἐδῶ. Τὸ πρόβλημα βρίσκεται στὰ στοιχεῖα τῆς θεωρίας, στὶς βασικὲς ἀρχὲς τῶν ψυχικῶν φαινομένων.

Συχνά, πολιτικὰ μεταρρυθμιστικὰ ρεύματα ἐπικαλοῦνται τὴν ψυχανάλυση, παίρνοντας ἀφορμὲς καὶ ἐπιχειρήματα ἀπὸ τὴν μεταρρυθμιστικὴ φιλοσοφία. Ὁ ΜΑΝ π.χ. ἐκμεταλλεύτηκε μὲ τρόπο ἀντιδραστικὸ τὴν

ψυχανάλυση έναντι στον μαρξισμό. Μά δηλώνω — και μπορώ ν' αναφερθῶ ἐδῶ σὲ μαρξιστὲς τῆς ἀριστερᾶς — ὅτι ὅταν θέλει κανεὶς, μπορεῖ νὰ παίξει μὲ τὸν «μαρξισμό» ἐναντία στὸν μαρξισμό, μὲ τὸν ἴδιον ἀντιδραστικὸ τρόπο. Μά ἕνας κριτικὸς ποὺ γνωρίζει πραγματικὰ τὴν ψυχανάλυση δὲν θὰ μπορούσε ποτὲ νὰ βρεῖ μὴ σχέση μεταξύ τῆς «ψυχανάλυσης» τοῦ ΜΑΝ καὶ τῆς ψυχανάλυσης τοῦ Φρόυντ. Ἀναρωπιέται κανεὶς, τί τὸ κοινὸ ἔχει ὁ αἰσθηματικὸς σοσιαλισμὸς τοῦ ΜΑΝ, μὲ τὴ θεωρία τοῦ λίμπιντο, κι' ὅταν ἀκόμα ἐπικαλεῖται τὴν ψυχανάλυση τὴν ὁποία δὲν κατάλαβε ποτέ. Στὸ τελευταῖο κεφάλαιο θὰ προσπαθῶ ν' ἀποδείξω, ὅτι σὲ χέρια μεταρρυθμιστῶν, ἡ ψυχανάλυση ὑφίσταται τὴν ἴδια τύχη μὲ τὸν ὀρθόδοξο μαρξισμό, ἐκφυλισμὸ καὶ παραμόρφωση.

Θά μελετήσουμε κατά σειρά:

1. Ἡ ὕλιστική βάση τῆς ψυχαναλυτικῆς θεωρίας .
2. Ἡ διαλεκτική στή διανοητική ζωή.
3. Ἡ κοινωνιολογική θέση τῆς ψυχανάλυσης.

ΟΙ ΥΛΙΣΤΙΚΕΣ ΒΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗΣ ΚΑΙ ΜΕΡΙΚΕΣ ΙΔΕΑΛΙΣΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ

Προτοῦ δείξουμε τί μεγάλη πρόοδο ἀντιπροσωπεύει ἡ ψυχανάλυση ἀπὸ ὕλιστική ἀποψη σὲ σχέση με τὴν ψυχολογία, κυρίως τὴν ἰδεαλιστική καὶ φορμαλιστική ποὺ προσηγήθηκε, οφείλουμε νὰ παραμερίσουμε μὰ γιὰ πάντα μιὰν ἀπατηλὴ «ὕλιστική» ἀντίληψη τῆς ψυχικῆς ζωῆς, ἀντίληψη πολὺ διαδεδομένη καὶ σ' αὐτοὺς τοὺς μαρξιστικoὺς κύκλους. Εἶναι ὁ μηχανιστικὸς ὕλισμὸς, ἔτσι ὅπως ὑποστηρίχτηκε ἀπὸ τοὺς Γάλλους ὕλιστῆς τοῦ 18ου αἰῶνα καὶ τὸν Μπύχνερ καὶ ὅπως ἐπιζει στὴν κοινὴ ὕλιστικὴ ἀντίληψη (4) . Σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴν ἀντίληψη, τὰ ψυχικὰ φαινόμενα δὲν

4. «Ὁ ὕλισμὸς τοῦ περασμένου αἰῶνα ἦταν σὲ μεγάλο βαθμὸ μηχανιστικὸς, γιὰτὶ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, ἀπὸ ὅλες τίς φυσικὲς ἐπιστῆμες, μόνο ἡ μηχανικὴ... εἶχε φτάσει σὲ κάποια ἀποτελέσματα. Ἡ χημεία βρισκόταν σὲ πρωτόγονη μορφή, στή φλογιστική. Ἡ βιολογία ἦταν ἀκόμα στὰ σπάργανα. Ὁ φυτικὸς καὶ ζωικὸς ὄργανισμὸς δὲν εἶχε μελετηθεῖ ἀκόμα παρὰ χοντρικὰ καὶ δὲν εἶχε ἐξηγηθεῖ παρὰ μόνο μὲ καθαρὰ μηχανιστικὰ αἷτια. Γιὰ τοὺς ὕλιστῆς τοῦ 18ου αἰῶνα ὁ ἄνθρωπος ἦταν μὰ μηχανή, ὅπως τὸ ζωὸ γιὰ τὸν Καρτέσιο. Αὐτὴ ἡ ἀποκλειστικὴ ἐφαρμογὴ τῆς μηχανικῆς σὲ χημικὰ καὶ ὄργανικὰ φαινόμενα, ὅπου δέβαια οἱ νόμοι τῆς μηχαν-

Έχουν τίποτα τὸ ὑλιστικὸ καθ' ἑαυτά. Ὁ συνεπὴς ὑλισμὸς ὀφείλει νὰ βρεῖ στὴ νόηση μόνον φυσικὰ φαινόμενα. Γιὰ ὀρισμένους ὑλιστὲς αὐτὴ καθ' ἑαυτὴ ἢ ἔννοια «πνεύμα» ἐμφανίζεται ὡς πλάνη ἰδεαλιστικὴ καὶ δυαδική, πράγμα ποῦ εἶναι ὀπωσδήποτε μιὰ ἀκραία ἀντίδραση στὸν πλατωνικὸ ἰδεαλισμὸ, ποῦ ἔχει βρεῖ καταφύγιο στὴν ἀστική φιλοσοφία. Δὲν εἶναι τὸ πνεῦμα ποῦ εἶναι πραγματικὸ καὶ ὑλικό —δηλώνουν— ἀλλὰ τὰ φυσικὰ δεδομένα ποῦ ἀντιστοιχοῦν σ' αὐτό, δηλαδή ὄχι τὰ ὑποκειμενικὰ δεδομένα ἀλλὰ τὰ αντικειμενικά, ποῦ μποροῦν νὰ μετρηθοῦν καὶ νὰ ὑπολογιστοῦν. Τὸ μηχανιστικὸ τοῦς λάθος εἶναι ὅτι ταυτίζουν τὸ ὑλικὸ μὲ ὅ,τι μπορεῖ νὰ μετρηθεῖ ἢ νὰ ὑπολογιστεῖ, δηλαδή μόνον μὲ ὅ,τι εἶναι ἀπτό.

«Τὸ κύριο σφάλμα ὄλων τῶν ὑλιστικῶν θεωριῶν τοῦ παρελθόντος, γράφει ὁ Μάρξ⁽⁵⁾ — συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς θεωρίας τοῦ Φόουερμαχ — εἶναι ὅτι θεωροῦν τὰ ἀντικείμενα, τὴν πραγματικότητα, τὸν αἰσθητὸ κόσμον, μόνον ὡς ἀντικείμενα ἢ σκέψεις καὶ ὄχι ὡς ἀνθρώπινη δραστηριότητα, ὡς πρακτική. Ἔτσι ἐξηγεῖται γιὰτὶ ὁ ἰδεαλισμὸς ἀνέπτυξε περισσότερο τὴν ἐνεργητικὴ πλευρὰ σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν ὑλισμὸ, ἀλλὰ καὶ πάλι μόνον ἀφηρημένα, γιὰτὶ δέδαια ὁ ἰδεαλισμὸς ἀγνοεῖ τὴν πραγματικὴ, πρακτικὴ δραστηριότητα. Ὁ Φόουερμαχ θέλει ἀντικείμενα πραγματικά, ξεχω-

νικῆς ἔχουν κ' αὐτοὶ ἰσχυρὰ ἀλλὰ δευτερεύουσα σὲ σχέση μ' ἄλλους νόμους γενικότερης ἰσχύος, ἀποτελεῖ μιὰ στενὴ ἀντίληψη, χαρακτηριστικὴ τοῦ κλασσικοῦ γαλλικοῦ ὑλισμοῦ, ἀλλὰ ἀναπόφευκτη ἐκείνη τὴν ἐποχὴ».

(Φ. Ἐνγκελς, Λουδοβίκος Φόουερμαχ καὶ τὸ τέλος τῆς κλασσικῆς φιλοσοφίας, *Les Revues*, σελ. 60).

5. Μάρξ, Θέσεις γιὰ τὸν Φόουερμαχ. Παράρτημα στὸ ἔργο τοῦ Ἐνγκελς, Α. Φόουερμαχ καὶ τὸ τέλος τῆς κλασσικῆς φιλοσοφίας, *Les Revues*, σελ. 191.

οισμένα, αντικείμενα της σκέψης, αλλά δὲν θεωρεῖ τὴν ἴδια τὴν ἀνθρώπινη δραστηριότητα σὰν ἀντικειμενικὴ δραστηριότητα.

Γιὰ τὸν Μάρξ τὸ θέμα τῆς ἀντικειμενικότητας, ἄρα τῆς ὕλικης πραγματικότητας τῆς ψυχικῆς δραστηριότητας («τῆς ἀνθρώπινης σκέψης») εἶναι ἓνα θέμα καθαρὰ σχολαστικὸ ὅταν τὸ ἀπομονώνουμε ἀπὸ τὴν πρακτικὴ. Ἄλλὰ:

«Ἡ ὕλιστικὴ θεωρία γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τῶν συνθηκῶν καὶ τῆς ἐκπαίδευσης δὲν παίρνει ὑπ' ὄψιν τῆς ὅτι οἱ συνθήκες μεταβάλλονται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὅτι ὁ ἐκπαιδευτὴς χρειάζεται καὶ ὁ ἴδιος ἐκπαίδευση»⁽⁶⁾.

Ποῦθεν ὁ Μάρξ δὲν λέει ν' ἀρνηθοῦμε τὴν ὕλικὴ πραγματικότητα τῆς διανοητικῆς δραστηριότητας. Ἄλλὰ ἂν ἀναγνωρίζουμε σὰν πρακτικῶς ὕλιστικὰ τὰ φαινόμενα τοῦ ἀνθρώπινου ψυχισμοῦ, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι ν' ἀναγνωρίσουμε ἐπίσης τὴ δυνατότητα νὰ ὑπάρχει μιὰ ὕλιστικὴ ψυχολογία, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἐξηγεῖ αὐτὴ τὴ διανοητικὴ δραστηριότητα τῶν ὀργανικῶν διαδικασιῶν. Ἄν δὲν παραδεχτοῦμε αὐτὴ τὴν ἀποψη, εἶναι σὰ νὰ ἀρνούμαστε νὰ συζητήσουμε σὰ μαρξιστὲς γιὰ μιὰ μέθοδο καθαρὰ ψυχολογικὴ. Μὰ λογικὰ δὲν θὰ πρέπει ἐπίσης νὰ μιλάμε γιὰ ταξικὴ συνειδηση, γιὰ ἐπαναστατικὴ θέληση, γιὰ θρησκευτικὴ ἰδεολογία κλπ. Δὲν ἔχουμε παρὰ νὰ περιμένουμε νὰ μᾶς δώσει ἢ Χημεία ὅλους τοὺς συνδυασμοὺς τῶν ἀντίστοιχων φυσικῶν φαινομένων ἢ νὰ ἀνακαλύψει ἢ θεωρεῖ τῶν ἀνταντακλαστικῶν αὐτὰ τὰ ἀνταντακλαστικά. Ἄλλὰ μιὰ τέτοια ψυχολογία θὰ κλεινόταν ἀναγκαστικά σ' ἓνα αἰτιοκρατικὸ φορμαλισμὸ,

6. Τὸ ἴδιο, σελ. 142.

χωρίς να οδηγεί στην κατανόηση του πρακτικού περιεχομένου των ιδεών, των αισθημάτων, της ήδονης, της δόξης ή της ταξικτής συνείδησης. Αυτές οι σκέψεις απαντούν στο πρόβλημα: Στα πλαίσια του μαρξισμού παρουσιάζεται σαν απαραίτητη μία ψυχολογία που ν' αναλύει τα ψυχικά φαινόμενα με μία μέθοδο ψυχολογική κι όχι οργανική.

Βέβαια για να είναι υλιστική μία ψυχολογία δεν αρκεί ν' ασχολείται με τα υλιστικά δεδομένα της διανοητικής ζωής. Θα πρέπει προπάντων να δηλώσει, αν θεωρεί την ψυχική δραστηριότητα σαν μεταφυσικό δεδομένο, δηλαδή τοποθετημένη πέρα από το οργανικό, ή σαν μία δευτερογενή λειτουργία, μπολιασμένη στο οργανικό και δεμένη με την ύπαρξή του. Κατά τον Έγγκελς, στο προαναφερόμενο έργο του, ο ιδεαλισμός και ο υλισμός διακρίνονται ουσιαστικά μεταξύ τους στο ότι ο πρώτος δίνει το προβάδισμα στο «πνεύμα», ο δεύτερος στην (οργανική) ύλη, στη φύση. Ο Έγγκελς τονίζει ότι μ' αυτό το νόημα χρησιμοποιεί αυτές τις δύο έννοιες στο έργο «Υλισμός και Έμπειριοκριτικισμός» (').

Ο Λένιν έβαλε για αντικείμενο των κριτικών μελετών του μία δεύτερη διαφορά, τη θέση απέναντι στη θεωρία της γνώσης: Ο κόσμος είναι πραγματικός, υπάρχει έξω κι ανεξάρτητα από τη σκέψη μας (υλισμός), ή υπάρχει μόνο στο πνεύμα μας σαν παράσταση, αίσθηση και αντίληψη (ιδεαλισμός); Μία τρίτη διαφορά, συνδεδεμένη με τις δυο πρώτες, βρίσκεται σ' αυτό το ερώτημα: το οργανικό παράγει το διανοητικό ή αντίστροφα;

*Όλα αυτά τα ερωτήματα μπαίνουν στην ψυχανάλυση.

7. Λένιν, "Απαντα, τ. XIII Editions Sociales Internationales, Paris.

Ἄντι νά δώσουμε μιὰ γενική ἀπάντηση θ' ἀρχίσουμε ἐκθέτοντας τίς βασικές ἀρχές τῆς ψυχανάλυσης. Δέν θά προσπαθήσουμε νά τήν τεκμηριώσουμε, ἕνας τέτοιος σκοπός ξεπερνᾷ τὰ πλαίσια αὐτῆς τῆς ἐργασίας κι' ἐξ ἄλλου θά ἦταν στείρο. Ὁ ἀναγνώστης θά βρεῖ τεκμήρια στίς προσωπικές του ἐμπειρίες.

Ι. Η ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΕΝΣΤΙΚΤΩΝ

Ἡ θεωρία τῶν ἐνστίκτων ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιο τῶν διαφορῶν ψυχαναλυτικῶν σχολῶν. Τὸ πιὸ σταθερὸ στοιχεῖο τῆς εἶναι ἡ θεωρία τοῦ λήμπιντο, δηλαδὴ τῆς δυναμικῆς τῆς σεξουαλικῆς ζωῆς.

Τὸ ἐνστικτο εἶναι «μία ἔννοια ὀριακὴ μεταξὺ τοῦ ψυχικοῦ καὶ τοῦ σωματικοῦ». Λήμπιντο, ὁ Φρόυντ⁽⁸⁾ ἔννοεῖ τὴν ἐνέργεια τοῦ σεξουαλικοῦ ἐνστίκτου. Κατ' αὐτόν, ἡ πηγὴ τοῦ λήμπιντο εἶναι μιὰ χημικὴ διεργασία κάπως ἀγνωστῆ, πού συντελεῖται μέσα στὸν ὀργανισμό, ἰδιαίτερα στὰ σεξουαλικά ὄργανα, καὶ στὶς ζῶνες τὶς λεγόμενες «ἔρωτογενεῖς», δηλαδὴ σὲ περιοχὰς τοῦ ὀργανισμοῦ ἰδιαίτερα εὐαίσθητες στὴ σεξουαλικὴ διέγερση. Πάνω σ' αὐτὰς τὶς βάσεις οἰκοδομεῖται ἡ πολὺπλοκὴ δομὴ τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν τοῦ λήμπιντο. Αὐτὴ ἡ δομὴ παραμένει δεμένη στὴν βάση, μεταβάλλεται μαζί τῆς, τόσο ποσοτικὰ ὅσο καὶ ποιοτικὰ —στὴν ἐφηβεία π.χ.— κι' ἀρχίζει νὰ σβῆνει μαζί τῆς — ὅπως μετὰ ἀπὸ τὴν ἐμμηνόπαιυση. Μέσα στὴ συνείδηση τὸ λήμπιντο ἀντανάκλαται σὰν μιὰ τάση φυσικὴ καὶ ψυχικὴ πρὸς τὴν σεξουαλικὴ ἱκανοποίηση. Ὁ Φρόυντ ἐξέφρασε τὴν ἐλπίδα νὰ δεῖ μιὰ μέρα τὴν ψυχανάλυση τοποθετημένη στὴν ὀργανικὴ τῆς βάση. Ἡ ἰδέα τῆς χημικῆς ὕψης τῆς σεξουαλικότητος παίζει βοηθητικὰ ἓνα ρόλο σημαντικὸ στὴ θεωρία τοῦ τοῦ λήμπιντο. Ὅπως καὶ νᾶναι, ἡ ψυχανάλυση δὲν μπορεῖ νὰ πλησιάσει μεθοδικὰ τὰ συγκε-

8. Τρεῖς ἱπομνήματα πάνω στὴν σεξουαλικὴ θεωρία. (Ἄπαντα Φρόυντ).

κριμένα οργανικά φαινόμενα, αυτή η μελέτη ανήκει στη φυσιολογία. Η ύλική φύση της θεωρίας του λήμπιντο που εξεργάστηκε ο Φρόντ, εμφανίζεται καθαρά στο γεγονός ότι η θεωρία του, της παιδικής σεξουαλικότητας, επιβεβαιώθηκε από τότε από τους φυσιολόγους που ανακάλυψαν εξελικτικές διαδικασίες ακόμα και στα σεξουαλικά όργανα του νεογέννητου.

Ο Φρόντ σάρωσε την αντίληψη σύμφωνα με την οποία το σεξουαλικό ένστικτο ζυγνά με την εφηβεία. Έδειξε ότι από την γέννηση ακόμα, το λήμπιντο περνάει από καθορισμένα στάδια ανάπτυξης, προτού περάσει στο στάδιο της γενετικής σεξουαλικότητας. Διεύρυνε την θεωρία της σεξουαλικότητας ενσωματώνοντας σ' αυτήν όλες τις λειτουργίες της ήδονης, που δεν είναι συνδεδεμένες με την γενετική σφαίρα, αλλά που έχουν αναμφισβήτητα σεξουαλική φύση, όπως οι στοματικές έρωτικές τάσεις, πρωκτικές τάσεις κλπ. Οι προγενετικές παιδικές μορφές της σεξουαλικής δραστηριότητας υποτάσσονται αργότερα στην κυριαρχία της γενετικής όρμης, στην υπεροχή των καθαυτών σεξουαλικών οργάνων.

Κάθε φάση της ανάπτυξης του λήμπιντο —θα ξαναμιλήσουμε πιο πέρα για τον διαλεκτικό χαρακτήρα αυτής της ανάπτυξης — χαρακτηρίζεται από τις βιολογικές συνθήκες ύπαρξης του παιδιού. Έτσι η στοματική φάση γεννιέται με τη λήψη της τροφής, η πρωκτική φάση με την υγιεινή αγωγή (κενώσεις). Η επιστήμη, ποτισμένη με την άστική ηθική, απλόυστα παραγνώρισε αυτά τα γεγονότα. Η κοινωνικής καταγωγής σεξουαλική απόκλιση έγινε στο εξής τροχοπέδη στην επιστημονική αναζήτηση.

Μεταξύ των ένστικτων ο Φρόντ διακρίνει δύο κύριες ό-

μάδες, αδιαίρετες ψυχολογικά: τὸ ἔνστικτο τῆς αὐτοσυντήρησης καὶ τὸ σεξουαλικὸ ἔνστικτο, δικαιώνοντας ἔτσι τὴ λαϊκὴ διάκριση μεταξύ πείνας καὶ ἔρωτα. Ὅλα τ' ἄλλα ἔνστικτα — αἰσθημα ὑπερσχύσεως, φιλοδοξία, μανία τοῦ κέρδους κλπ. — δὲν εἶναι γιὰ τὸν Φρόντ παρὰ δευτερογενῆ σχήματα ποῦ πηγάζουν ἀπὸ τὶς δύο αὐτὲς θεμελιακὰς ἀνάγκας. Ὁ Φρόντ γράφει κάπου ὅτι τὸ σεξουαλικὸ ἔνστικτο δὲν ἐμφανίζεται παρὰ θεμελιωμένο στὸ ἔνστικτο τῆς διατροφῆς. Αὐτὴ ἡ φράση θὰ ἴταν σημαντικὴ γιὰ τὴν κοινωνικὴ ψυχολογία, ἂν μπορούσαμε νὰ βροῦμε μιὰ σχέση μ' ἀνάλογες θεωρίες τοῦ Μάρξ, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες στὴν κοινωνικὴ ζωὴ ἡ ἀνάγκη τῆς τροφῆς εἶναι ἐπίσης καὶ ἡ βάση τῶν γενεσιουργῶν λειτουργιῶν τῆς κοινωνίας.

Ἀργότερα ὁ Φρόντ ἔφερε ἀντιμέτωπα τὸ σεξουαλικὸ ἔνστικτο μὲ τὸ ἔνστικτο τῆς καταστροφῆς καὶ τοποθέτησε τὸ ἔνστικτο τῆς διατροφῆς στὸν ἔρωτα ὡς λειτουργία ἀγάπης τοῦ ἑαυτοῦ μας (ναρκισσιμὸς τῆς συντήρησης τοῦ ἐγώ) (9). Οἱ σχέσεις τῆς νέας θεωρίας τῶν ἔνστικτων μὲ τὴν παλιὰ δὲν εἶναι καλὰ ξεκαθαρισμένες. Οἱ νέες ἀναλήψεις τῆς θεωρίας τῶν ἔνστικτων, ἔνστικτο τοῦ ἔρωτα καὶ ἔνστικτο τοῦ θανάτου (σεξουαλικὸ ἔνστικτο καὶ ἔνστικτο καταστροφῆς), προσδιορίστηκαν κατ' ἀναλογία μὲ τὶς δύο θεμελιώδεις λειτουργίες τῆς ὀργανικῆς οὐσίας, ἀφομοίωση (δόμηση) καὶ ἀπόριψη (καταστροφή). Ὁ ἔρωτας ἀγκαλιάζει ὅλες τὶς τάσεις τοῦ ψυχικοῦ ὀργανισμοῦ, ποῦ οἰκοδομεῖ, συγκεντρώνει, προωθεῖ. Τὸ αἰσθημα τῆς καταστροφῆς συγκεντρώνει ἀντίθετα ὅλες τὶς τάσεις ποῦ καταστρέφουν, ἐπανα-

9. «Πέρα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἡδονῆς» καὶ «Τὸ ἐγὼ καὶ ὁ ἑαυτός».

φέρουν στην άρχέγονη κατάσταση. Ἡ ψυχικὴ ἀνάπτυξη θὰ ἦταν τὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς πάλης μεταξύ τῶν δυο αὐτῶν ἀνταγωνιστικῶν τάσεων. Καί εἶναι αὐτὸ μιὰ ἀντίληψη καθαρὰ διαλεκτικῆ τῆς ἀνάπτυξης. Ἀλλὰ ἡ δυσκολία δὲν βρίσκεται ἐδῶ. Ἐνῶ ἡ φυσικὴ βάση τοῦ σεξουαλικοῦ ἐνστικτοῦ καὶ τοῦ ἐνστικτοῦ τῆς διατροφῆς φαίνεται καθαρὰ, στὸ ἐνστικτο τοῦ θανάτου λείπει μιὰ τὸ ἴδιο φανερὴ ὑλιστικὴ βάση, ἡ ἀναφορὰ στὴν ὀργανικὴ διαδικασίᾳ τῆς ἀπόριψης. Ἀντιπροσωπεύει σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση περισσότερο μιὰ ἀναλογία παρὰ μιὰ συγγένεια πραγματικοῦ περιεχομένου. Τὸ «ἐνστικτο τοῦ θανάτου» εἶναι ὑλιστικόν, στὸ βαθμὸ μόνον ἔπου μιὰ πραγματικὴ σχέση τὸ συνδέει στὶς διαδικασίαις αὐτοκαταστροφῆς μέσα στὸν ὀργανισμό. Ἀλλὰ δὲν θὰ μπορούσαμε ν' ἀρνηθοῦμε ὅτι τὸ ἀσαφές του περιεχόμενον κι' ἡ ἀδυναμία νὰ τὸ δοῦμε δεμένο μετὰ τὴν ὑλικὴ του βάση —ὅπως γίνεται γιὰ τὸ λίμπιντο— τὸ καταστοῦν πρόσφορο καταφύγιον τῶν ἰδεαλιστικῶν καὶ μεταφυσικῶν θεωριῶν γιὰ τὴν ψυχικὴ ζωὴ. Δημιούργησε ἤδη στὴν ψυχολογία πολλὰς παρεξηγήσεις, ὀδήγησε σὲ πολλὰς τελεολογικὰς θεωρίας καὶ σὲ ἠθικὰς ὑπερβολὰς, τίς ὁποίας θεωροῦμε σὰν ἰδεαλιστικὰς παραμορφώσεις τῆς ψυχανάλυσης. Σύμφωνα μετὰ τὸν ἴδιον τὸν Φρόυντ τὸ «ἐνστικτο τοῦ θανάτου» εἶναι μιὰ ὑπόθεση ἐξωκλινικὴ, ἀλλὰ δὲν εἶναι τυχαίον ὅτι παίζουν εὐκολὰ μαζί του κι' ὅτι ἀνοίξε πόρτες σὲ θεωρίας ἀχρηστες στὴν ψυχανάλυση. Γιὰ ν' ἀντιδράσει στὸ ἰδεαλιστικόν αὐτὸ ρεῦμα ποὺ ἀναπτύχθηκε στὴν ψυχανάλυση μετὰ τὴν καινούργια ὑπόθεση τῶν ἐνστικτῶν, ὁ συγγραφέας αὐτῶν τῶν γραμμῶν προσπάθησε νὰ ἐξετάσει τὸ ἐνστικτο τῆς καταστροφῆς σὲ συνάρτησιν μετὰ τὸ λίμπιντο, δηλαδή νὰ τὸ τοποθετήσῃ μέσα στὴν ὑλιστικὴ θεωρία τοῦ λίμ-

πιντο. Αὐτὴ ἢ προσπάθεια στηρίζεται στὴν κλινικὴ παρατήρηση. Διαπιστώνουμε ὅτι ἡ ψυχικὴ κατάσταση τοῦ μίσους ἐνὸς ἀτόμου καὶ τὰ αἰσθήματα ἐνοχῆς του ἐξαρτῶνται, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὴν ἔντασή τους, ἀπὸ τὴν κατάσταση τοῦ λιμπιντο. Ἡ σεξουαλικὴ ἀνικανοποίησις αὐξάνει τὴν ἐπιθετικότητα, ἢ ἱκανοποίησις τὴ μειώνει. Σύμφωνα μ' αὐτὴν τὴν ἀντίληψη, τὸ ἐνστικτο τῆς καταστροφῆς εἶναι ψυχολογικὰ μιὰ ἀντίδρασις κατὰ τῆς ἑλλειψῆς σεξουαλικῆς ἱκανοποίησις κι ἡ ὀλιστικὴ του δάσις, ἢ μετακίνησις τῆς λιμπιντικῆς διέγερσις πρὸς τὸ μυϊκὸ σύστημα.

Ἄλλὰ εἶναι ἀναμφισβήτητο ὅτι τὸ ἐπιθετικὸ ἐνστικτο εἶναι ἐπίσης ἓνα ὄργανο τοῦ ἐνστικτου τῆς διατροφῆς καὶ ἐνισχύεται ἰδιαίτερα, ὅταν ἡ ἀνάγκη τῆς διατροφῆς δὲν ἔχει ἀρκετὰ ἱκανοποιηθῆ. Κατὰ τὴν γνώμη μου, τὸ ἐνστικτο τῆς καταστροφῆς εἶναι ἓνας δευτερογενῆς σχηματισμὸς τοῦ ὄργανισμοῦ ποὺ ἀκολουθεῖ καὶ καθορίζεται ἀπὸ τὶς συνθήκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἱκανοποιεῖται τὸ ἐνστικτο τῆς διατροφῆς καὶ τῆς σεξουαλικότητος.

Ὁ ρυθμιστὴς τῆς ἐνστικτώδους ζωῆς εἶναι ἡ ἀρχὴ «ἡδονῆ - ὀδύνη». Τὸ ἐνστικτο ἀναζητεῖ τὴν ἡδονὴν καὶ προσπαθεῖ ν' ἀποφύγει τὴν ὀδύνην. Ἡ δυσάρεστη ἔντασις τῆς ἐπιθυμίας δὲν μπορεῖ νὰ ἐκτονωθεῖ παρὰ μὲ τὴν ἱκανοποίησις τῆς ἀνάγκης ποὺ τὴν προκάλεσε. Ὁ σκοπὸς τοῦ ἐνστικτου εἶναι λοιπὸν νὰ ἐκτονῶσει τὴν ἔντασις ἐξαλείφοντας τὸν ἐρεθισμὸν στὴν πηγὴ τοῦ ἐνστικτου. Αὐτὴ ἢ ἱκανοποίησις προκαλεῖ ἡδονήν. Ἐνας φυσικὸς ἐρεθισμὸς στὴν ἐρωτογενῆ ζώνη π.χ. προκαλεῖ ἓναν ἐρεθισμὸν ποὺ γεννᾷ μὲ τὴν σειρά του μιὰ ἀνάγκη (ἓνα ἐνστικτο) νὰ ἐκτονωθεῖ ἢ δημιουργημένη ἔντασις. Ἐνας φυσικὸς ἐρεθισμὸς τῶν ὀργάνων διατροφῆς

γεννά τήν πείνα και μάς σπρώχνει στην λήψη τροφών. Αυτή ή αιτιοκρατική θεώρηση του αίτιου περιέχει και την τελεολογική θεώρηση αφού ο σκοπός στον οποίο τείνει το ένστικτο καθορίστηκε απ' την πηγή του έρεθισμού. Έδω ή ψυχανάλυση αντιτίθεται ολοκληρωτικά στην άτομική ψυχολογία του Alfred Adler, που έχει έναν αποκλειστικά τελεολογικό προσανατολισμό.

Ό,τι γεννά την ήδονή έλκύει, ό,τι γεννά την οδύνη άπωθει. Έτσι ή άρχή της ήδονής καθορίζει την κίνηση, τον μετασχηματισμό της ύπάρχουσας κατάστασης πραγμάτων. Η πηγή αυτής της λειτουργίας είναι το οργανικό σύστημα των ένστίκτων, ιδιαίτερα ή χημική ύψη της σεξουαλικότητας. Αφού Ικανοποιηθεί ή ανάγκη, ακολουθεί μία περίοδος άνάπαυσης που όταν λήξει, το σύστημα των ένστίκτων ξαναπαίρνει ένταση. Στη βάση αυτής της έντασης βρίσκουμε φαινόμενα άφομοίωσης κι άπόρριψης.

Άλλά ο τρόπος λειτουργίας των δυο ανθρώπινων θεμελιωδών αναγκών παίρνει την πραγματική του μορφή μόνο στην κοινωνική ύπαρξη του ατόμου. Αυτή ή τελευταία πράγματι περιορίζει την Ικανοποίηση των ένστίκτων. Διατυπώνοντας την «άρχή της πραγματικότητας» ο Φρόυντ συνόψισε όλους τους κοινωνικούς περιορισμούς κι έξαναγκασμούς, που τείνουν να μειώσουν τις ανάγκες ή να άναστείλουν την Ικανοποίησή τους. Αυτή ή «άρχή της πραγματικότητας» αντιτίθεται έν μέρει στην άρχή της ήδονής, στο βαθμό που ορισμένες Ικανοποιήσεις άπαγορεύονται τελείως, αλλά την τροποποιεί επίσης στο βαθμό που ύποχρεώνει το Ξ-τομο ν' άναζητήσει άλλες Ικανοποιήσεις σαν ύποκατάστατο ή ν' άναστείλει μία δοσμένη Ικανοποίηση. Το βρέφος π.χ.

δὲν πρέπει νὰ πάρει τὴν τροφή του παρὰ σὲ καθορισμένες ὥρες. Ἐνα κορίτσι στὴν ἑφηβική του ἡλικία δὲν μπορεῖ νὰ ἱκανοποιήσῃ ἀμέσως τίς φυσικὲς σεξουαλικὲς του ἀνάγκες. Τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα (ὁ ἀσπὸς θὰ τὰ ἔλεγε «πολιτιστικὰ συμφέροντα») τὴν ἐξαναγκάζουν νὰ διατηρήσῃ τὴν παρθενικότητά της μέχρι τὸ γάμο, γιατί ἄλλιῶς κινδυνεύει νὰ ὑποστῆ τὴν κοινὴ περιφρόνηση ἢ νὰ μὴ βρεῖ σύζυγο. Ἡ παρεμπόδιση τῆς ἀμεσης ἱκανοποίησης τοῦ πρωκτικοῦ ἐρωτισμοῦ, ὅπως τὴν ἐφαρμόζει τὸ παιδί, εἶναι ἐπίσης συνέπεια τῆς ἀρχῆς τῆς πραγματικότητας.

Ἄλλὰ ὁ ὅρισμός τῆς ἀρχῆς τῆς πραγματικότητας σὰν κοινωνικῆς ἀπαίτησης παραμένει τυπικὸς ἂν δὲν προστεθεῖ συγκεκριμένα ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς πραγματικότητας, μὲ τὴν σημερινή της μορφή, εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς σύγχρονης κοινωνίας. Οἱ παρεκκλίσεις στὴν ψυχανάλυση εἶναι πολυάριθμες σχετικὰ μὲ τὴν ἀντίληψη τῆς ἀρχῆς τῆς πραγματικότητας. Ἐτσι συχνὰ παρουσιάζεται σὰν ἕνα ἀπόλυτο δεδομένο. Μὲ τὴν προσαρμογὴ στὴν πραγματικότητα, ἐννοοῦμε ἀπλᾶ προσαρμογὴ στὴν κοινωνία, τοῦ στὴν παιδαγωγικὴ ἢ στὴν θεραπευτικὴ τῶν νευρώσεων εἶναι ἀναμφισβήτητα μὴ ἀντιδραστικὴ ἐρμηνεῖα. Συγκεκριμένα: ἡ ἀρχὴ τῆς πραγματικότητας στὴν καπιταλιστικὴ ἐποχὴ, ἐπιβάλλει στὸν προλετάριο ἕνα ἄκρο περιορισμὸ τῶν ἀναγκῶν του, ἐπικαλούμενη γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ τίς θρησκευτικὲς ὑποχρεώσεις ταπεινότητας καὶ μετριοφροσύνης. Ἐπιβάλλει ἐπίσης τὴν μονογαμικὴ σεξουαλικὴ μορφή καὶ ἄλλα πολλὰ πράγματα ἀκόμα. Ὅλα αὐτὰ εἶναι βασισμένα στὶς οἰκονομικὲς συνθήκες. Ἡ κυρίαρχη τάξη προβάλλει μὴ ἀρχὴ τῆς πραγματικότητας τοῦ χρησιμεύει στὴν διατήρηση τῆς κυριαρχίας της. Νὰ καλλιεργεῖ

τήν ἀρχή αὐτή στόν προλετάριο, νά τόν κάνει νά τήν παρα-
δεχτεί σάν ἀξίωμα, εἶναι σάν νά τόν βάζει νά ὑπογράψει τήν
ἐκμετάλλευσή του καί νά δεχτεί τήν καπιταλιστική κοινω-
νία. Πρέπει νά δοῦμε καθαρά ὅτι ἡ ἀρχή τῆς πραγματικό-
τητας, ὅπως τήν ἀντιλαμβάνονται σήμερα πολλοί ψυχανα-
λυτές, ἀντιστοιχεῖ σέ μιὰ στάση συντηρητική (ἴσως ἀσυνεί-
δητα) καί ἐρρίσκεται ἔτσι σέ ἀντίθεση μέ τόν ἀντικειμενικά
ἐπαναστατικό χαρακτήρα τῆς ψυχανάλυσης. Ἡ ἀρχή τῆς
πραγματικότητας εἶχε στή γέννησή της ἕνα ἄλλο περιεχό-
μενο. Θά τροποποιεῖται στό βαθμὸ πού θά τροποποιεῖται ἡ
κοινωνική τάξη πραγμάτων.

Φυσικά, τὸ συγκεκριμένο περιεχόμενο τῆς ἀρχῆς τῆς
ἡδονῆς δὲν εἶναι οὔτε αὐτὸ ἀπόλυτο καί μεταβάλλεται σύμ-
φωνα μέ τὸν τρόπο τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Σέ μιὰ ἐποχὴ
προσῆλωσης στήν ἰδιοκτησία, ἡ πρωκτικὴ ἱκανοποίηση π.χ.
θὰ εἶναι: ἐλαττωμένη ἐνῶ ἡ τάση γι' αὐτήν πιδ δυνατὴ, πα-
ρὰ σέ πρωτόγονη κοινωνία. Αὐτὴ ἡ διαφορά ἐκφράζεται ἐ-
πίσης ποσοτικά στήν διαμόρφωση συγκεκριμένων γνωρισμά-
των τοῦ χαρακτήρα. Ἄς σκεφτοῦμε μόνο τὸν αἰσθητισμὸ, πού
ἔχει: τὰ βάζει τὸν πρωκτικὸ ἐρωτισμὸ καί τίς διαφορετικῆς
μορφῆς πού πῆρε στήν ἀστική ἐποχὴ, στήν πρωτόγονη κοι-
νωνία ἢ στόν μεσαίωνα. Ὁρισμένα στοιχεία τῆς τάσης γιὰ
ἡδονὴ εἶναι πιδ τονισμένα καὶ ἄλλα πιδ ἀδύνατα. Αὐτὸ ἐξαρ-
τᾶται: φυσικά ἀπὸ τήν κοινωνικὴ τάξη τοῦ παιδιοῦ. Ἔτσι,
οἱ πρωκτικῆς τάσεις εἶναι πιδ τονισμένες στήν ἀστική τάξη
παρὰ στό προλεταριάτο, ἐνῶ ἀντίστροφα, οἱ γεννητικῆς ὀρ-
μῆς εἶναι πιδ ἔντονος στό προλεταριάτο. Ἀλλὰ ἐπίσης ἡ ἀ-
γωγή καί οἱ συνθήκες κατοικίας καί διαβιώσεως πρέπει νά
ὑπολογίζονται.

Ἡ διαφορά στίς βιολογικές καταστάσεις δέν εἶναι οὔτε πολὺ μεγάλη οὔτε καθοριστική. Ἀλλά ἀπὸ τῆ γέννηση, τὸ κοινωνικὸ περιβάλλον ἀρχίζει νὰ διαμορφώνει τὸ περιεχόμενον τῆς ἀρχῆς τῆς ἡδονῆς. Οἱ μελλοντικὲς ἔρευνες θὰ μᾶς πούν ἴσως ἀν οἱ διαφορὲς στίς συνθήκες διατροφῆς ἐπενεργούσιν ἐπὶ τὸ γονίδιο καὶ καθορίζουσιν τὴν ποιότητα τῶν παρορμήσεων.

Η. ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΑΣΥΝΕΙΔΗΤΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΠΩΘΗΣΗΣ

Στόν ψυχικό μηχανισμό ο Φρόυντ διακρίνει τρία συστήματα. Κατ' αρχάς τὸ συνειδητό πού ἀγκαλιάζει τὴ λειτουργία τῶν αἰσθήσεων καὶ τὸ σύνολο τῶν παραστάσεων καὶ τῶν συνειδητῶν αἰσθημάτων. Ἐπειτα τὸ προσυνειδητό, πού περιλαμβάνει ὅλες τὶς ἀσυνείδητες παραστάσεις σὲ μιὰ δεδομένη στιγμή, πού μποροῦν ὅμως νὰ γίνουν συνειδητές σ' ὅποιαδήποτε ἄλλη.

Αὐτὰ τὰ δύο συστήματα ἦταν πολὺ γνωστὰ στὴν προαναλυτικὴ ψυχολογία. Ἐκεῖνο πού οἱ μὴ ψυχαναλυτές ἐπιστήμονες ταξινομοῦσαν ὡς «ἀσυνείδητο» (παρασυνείδητο, ὑποσυνείδητο κλπ.) ἀνήκει ὀλοκληρωτικὰ στὸ σύστημα τοῦ προσυνείδητου τοῦ Φρόυντ. Ἡ ἀληθινὴ ἀνακάλυψή τοῦ Φρόυντ ἀφορᾷ τὸ τρίτο σύστημα, τὸ ἀσυνείδητο, πού τὸ χαρακτηρίζει τὸ γεγονός ὅτι τὸ περιεχόμενό του δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ συνειδητό, γιὰτὶ μιὰ λογοκρισία «προσυνειδητή» τοῦ φράζει τὸ δρόμο τοῦ συνειδητοῦ. Αὐτὴ ἡ λογοκρισία δὲν ἔχει τίποτα τὸ μεταφυσικό: δανεῖζεται ἀπ' τὸν ἐξωτερικὸ κόσμο ἕνα σύνολο ἀπαγορεύσεων καὶ ἐπιταγῶν.

Τὸ ἀσυνείδητο δὲν ἀγκαλιάζει μόνον ἐπιθυμίες καὶ παραστάσεις ἀπαγορευμένες, πού ἀδυνατοῦν νὰ γίνουν συνειδητές, ἀλλὰ ἐπίσης (προφανῶς) παραστάσεις κληρονομημένες, στὶς ὁποῖες ἀντιστοιχοῦν σύμβολα. Ἄλλὰ τὸ ἀσυνείδητο τροποποιεῖται ἐπίσης μὲ τὸ χρόνο. Ἡ κλινικὴ πείρα δείχνει πράγματι ὅτι ἀντλεῖ καινούργια σύμβολα ἀπ' τὴν ἀνάπτυξη

της τεχνικής. Έτσι, στην εποχή των ζέπελιν (διευθυνόμενα αερόστατα) πολλές γυναίκες όνereύονταν τέτοια έναέρια όχήματα σαν παράσταση του άρσενικού σεξουαλικού όργάνου.

Άφου οι έρευνες έδειξαν ότι το άσυνείδητο είναι πιο φορτωμένο από την πραγματική ζώνη της άπώθησης, ο Φρόυντ άποφάσισε νά συμπληρώσει τή θεωρία του για τήν ψυχική δομή. Διέκρινε τότε το «έαυτό», το «έγώ» και το «όπέρ έγώ».

Τό «έαυτό», από τήν πλευρά του δέν είναι όπέρανω των αισθήσεων, εκφράζει τή βιολογική πλευρά της προσωπικότητας. Μέρος δέ αυτού άποτελείται από το άσυνείδητο, όπως προσδιορίστηκε πιο πάνω, στην καθ' έαυτό ζώνη της άπώθησης.

Τί είναι ή άπώθηση; Είναι μιá διαδικασία που διαδραματίζεται μεταξύ του «έγώ», και της έπιθυμίας του «έαυτού». Κάθε παιδί φέρνει με τή γέννησή του ένστικτα και άποκτά στη νεαρή του ήλικία έπιθυμίες που δέν μπορεί νά ίκανοποιήσει, γιατί ή μεγάλη κι' ή μικρή κοινωνία —ή οικογένεια— του τ' άπαγορεύουν (αίμομικτικές έπιθυμίες, πρωκτικές, σαδιστικές, έπιδεκτικές κλπ.). Η κοινωνία στο πρόσωπο του παιδαγωγού άπαιτεί άπ' τό παιδί νά καταστείλει τις έπιθυμίες του. Τό παιδί, προικισμένο μ' ένα αδύνατο και ύπάκουο κατά προτίμηση στην άρχή της ήδονης, δέν τό κατορθώνει συχνά παρά άποβάλλοντας τις έπιθυμίες της συνείδησής του, άγνοώντας τα θεληματικά. Με τήν άπώθηση οι έπιθυμίες του γίνονται άσυνείδητες. Ένας άλλος τρόπος —κοινωνικός— καταστολής των άπραγατοποίητων έπιθυμιών είναι ή έξιδα-νίκευσή τους, άντίστροφη της άπώθησης. Άντι ν' άπώθηθει,

τὸ ἔνστικτο κατευθύνεται σὲ μιὰ κοινωνικὴ δραστηριότητα.

Βλέπουμε λοιπόν, ὅτι ἡ ψυχανάλυση δὲν μπορεῖ νὰ δεῖ τὸ παιδί ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν κοινωνία. Τὸ παιδί δὲν ὑπάρχει γι' αὐτὴν παρὰ μόνον ὡς κοινωνικὸ ὄν. Ἡ κοινωνία ἀσχετῶς πάνω στὰ πρωτόγονα ἔνστικτα μιὰ συνεχὴ δράση ποὺ τὰ περιορίζει, τὰ μεταβάλλει ἢ τὰ ἐπιταχύνει. Ἐξ ἄλλου, τὰ δύο βασικὰ ἔνστικτα συμπεριφέρονται τὸ καθένα μὲ διαφορετικὸ τρόπο. Ἡ πείνα εἶναι πιὸ ἐπίμονη, πιὸ ἀδυσώπητη, ἀπαιτεῖ ἄμεση ἱκανοποίηση πιὸ ἐπιταχτικά ἀπὸ τὸ σεξουαλικὸ ἔνστικτο. Σὲ καμιά περίπτωση δὲν μπορεῖ νὰ ἀπώθηθῃ, ὅπως τὸ σεξουαλικὸ ἔνστικτο. Αὐτὸ τὸ τελευταῖο ἀντίθετα εἶναι μετατρέψιμο, εὐπλαστο, ἐπιδέχεται ἐξιδανίκευση. Οἱ τάσεις ποὺ τὸ συνιστοῦν μποροῦν νὰ μετατραποῦν στὸ ἀντίθετό τους, χωρὶς θέβαια καὶ νὰ μποροῦν νὰ πάψουν ἐντελῶς νὰ ἀπαιτοῦν ἱκανοποίηση. Ἡ ἐνέργεια ποὺ διοχετεύεται στὶς κοινωνικὲς δραστηριότητες, στὶς ὁποῖες περιλαμβάνονται κι ἐκεῖνες ποὺ ἱκανοποιοῦν τὸ σεξουαλικὸ ἔνστικτο, προέρχεται ἀπὸ τὸ λίμπιντο. Ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ τὸ λίμπιντο ὑποτάσσεται στὴν ἐπιροὴ τῆς κοινωνίας, γίνεται ἡ κινητήρια δύναμη τῆς ψυχικῆς ἀνάπτυξης.

Ἡ κινητήρια δύναμη τῆς ἀπώθησης εἶναι τὸ ἔνστικτο αὐτοσυντήρησης τοῦ ἐγώ. Αὐτὸ κυριαρχεῖ στὸ σεξουαλικὸ ἔνστικτο. Ἡ ψυχικὴ ἀνάπτυξη εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς σύγκρουσής τους. Ἄν παραβλέψουμε τὸν μηχανισμό καὶ τίς ἐπιπτώσεις τῆς ἀπώθησης, τότε ἡ ἀπώθηση εἶναι πρόβλημα κοινωνικὸ, γιατί τὸ περιεχόμενό της κι' ἡ μορφή μὲ τὴν ὁποία ἐκδηλώνεται ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ τοῦ ἀτόμου, ποὺ ἰδεολογικὰ συγκεντρώνεται σ' ἓνα σύνολο τύπων προδιαγραφῶν κι' ἀπαγορεύσεων, στὸ ὑπὲρ - ἐγώ. Ἐξ ἄλλου μὲγάλον μέρος τῆς δὲν εἶναι συνειδητό.

Ἡ ψυχανάλυση ἀνάγει ὄλο τὸ ἀνθρώπινο ἠθικὸ στοιχεῖο στὶς ἐπιρροὲς τῆς παιδείας κί· ἔτσι ἀρνίεται νά παραδεχτεῖ ὅτι ἡ ἠθικὴ ἔχει μεταφυσικὸ χαρακτήρα, κἀτι π.χ. σὺν τὴν καντιανὴ ἀντίληψη τῆς ἠθικῆς. Ἀναλύει τὴν ἠθικὴν μὲ ὀλιστικὸ πνεῦμα συσχετίζοντας τὴν μὲ τὴν ἐμπειρία καὶ μὲ τὸ ἔνστικτο αὐτοσυντήρησης, καθὼς καὶ μὲ τὸν φόβο τῆς τιμωρίας. Στὸ παιδί, ἡ ἠθικὴ ἐμφανίζεται εἴτε ἀπὸ φόβο τιμωρίας εἴτε ἀπὸ ἀγάπη γιὰ τοὺς παιδαγωγούς. Ὅταν τέλος ὁ Φρόυντ μιλάει γιὰ «ὑποσυνείδηση ἠθικῆς» καὶ γιὰ «ὑποσυνείδητα αἰσθήματα ἐνοχῆς», δὲν ἐννοεῖ τίποτα ἄλλο, παρὰ μόνον ὅτι μαζὶ μὲ τίς ἀπαγορευμένες ἐπιθυμίες ἀπωθόνται κί· ὀρισμένα στοιχεία τοῦ αἰσθήματος ἐνοχῆς. Αὐτὸ συμβαίνει π.χ. μὲ τὴν ἀπαγόρευση τῆς αἰμομιξίας. Ὁ Γιούρινετς πρέπει νά μὴν ἔχει καταλάβει καθόλου τί σημαίνει ὑποσυνείδητο αἰσθημα ἐνοχῆς, ἀφοῦ πιστεύει ὅτι ἀποτελεῖ ἑμμεση παραδοχὴ τῆς ὑπαρξῆς ἐνὸς ἐμφυτοῦ ἠθικοῦ πυρῆνα μέσα στὸ ἐγώ, ἕνα εἶδος μεταφυσικοῦ σφάλματος. Μερικοὶ ψυχαναλυτές, γί· ἀγνωστους λόγους καὶ παρ' ὄλο ὅτι ἀσχοῦν τὴν ψυχανάλυση, μποροῦν νά πιστεύουν στὴν ἠθικὴν καὶ στὸ ἐμφυτο θεϊκὸ στοιχεῖο τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλὰ αὐτὴ τὴν πίστη τους δὲν τὴν ἀντλοῦν ἀπὸ τὴν ψυχανάλυση. Ἀντίθετα, ἡ ψυχανάλυση γκρεμίζει ριζικὰ κί ἐπιστημονικὰ αὐτὴν τὴν πίστη, μὲ τὸ ν' ἀρνίεται στὴν φιλοσοφία τὸ δικαίωμα νά συζητάει γιὰ τὴν ἠθικὴν. Ἄς ἀφήσουμε τὸν κάθε ψυχαναλυτὴ νά λύσει ὅπως νομίζει τὴν σύγκρουση ἀνάμεσα στὴν πίστη του σὲ μιά μεταφυσικὴν καὶ στὸν Θεὸ ἀπὸ τὴν μιά καὶ τίς ψυχαναλυτικὲς πεποιθήσεις του ἀπὸ τὴν ἄλλη. Δὲν ὑπάρχει λόγος ν' ἀνησυχῶμε γιὰ τὴν ψυχανάλυση, παρὰ μόνον ἂν ἀρχίσει νά ξεστρατίζει πρὸς μεταφυσικὸς τυχοδιωκτισμούς. Ἡ θεωρία τοῦ ὑποσυνείδητου αἰσθήματος ἐνοχῆς δὲν ἀνατρέπει λοιπὸν τὴν θεωρία τοῦ ὑποσυνεί-

δητου, όπως ισχυρίζεται ο Γιούρινετς αφού αντίθετα ανάγει την εμφάνιση της ηθικής σε υλικές βάσεις.

Δείξαμε ως εδώ, ότι τόσο ο έαυτός σου και το υπέρ - εγώ ήταν κάθε άλλο παρά μεταφυσικά κατασκευάσματα και ότι το περιεχόμενό τους μπορούσε ν' αναχθεί ολοκληρωτικά σε πραγματικές ανάγκες και δραστηριότητες του εξωτερικού κόσμου.

Σίγουρα, το έργο του Φρόυντ «Πέρα από την αρχή της ηδονής» μπορούσε να προκαλέσει λαθεμένες σκέψεις για την ψυχανάλυση. Ο ίδιος ο συγγραφέας του το έχει επικρίνει, τόσο προφορικά όσο και γραπτά, διευκρινίζοντας ότι αυτό το έργο δεν εντάσσεται στο χώρο της κλινικής ψυχανάλυσης. Πάντως, αν το έργο αυτό έγινε άφετηρία έντελως άσυστατων υποθέσεων για το ένστικτο του θανάτου, ο λόγος είναι ότι η θεωρία του λήμπινγκ δε βολεύει καθόλου την αστική ιδεολογία που ευχαρίστως την αντικαθιστά με μία υπόθεση λιγώτερο σακαμπρόζικη.

Η υλική φύση του εγώ δεν μπορεί ν' αμφισβητηθεί και μόνο για τον λόγο ότι συνδέεται μ' όλο το σύστημα των αισθητήριων οργάνων. Έπειτα, κι' όπως έχουμε ήδη πεί, κατά τον Φρόυντ το εγώ προκύπτει από την επίδραση των υλικών διεγέρσεων πάνω στο σύστημα των ένστικτων. Κατ' αυτόν, το εγώ δεν είναι παρά ένα ιδιαίτερα διαφοροποιημένο τμήμα του έαυτού, ένα είδος προστατευτικού οργάνου ανάμεσα στον έαυτο και στον πραγματικό κόσμο. Το εγώ δεν είναι ελεύθερο στην συμπεριφορά του. Έξαρτάται από τον έαυτο και από το υπέρ - εγώ, δηλαδή από τον βιολογικό και από τον κοινωνικό παράγοντα. Η ψυχανάλυση πολεμάει την ελεύθερη βούληση κι η άποψή της εναρμονίζεται:

έντελώς με την άποψη του Έγγκελς: «Η ελεύθερη βούληση δέν είναι τίποτα άλλο παρά ή ικανότητα νά μπορεί νά αποφασίζεις έχοντας επίγνωση». Η αντίστοιχία είναι τόσο απόλυτη πού εκφράζεται ακόμα και στη βασική αντίληψη της αναλυτικής θεραπευτικής των νευρώσεων: με τό νά γνωρίσει τί άπωθημένο έχει μέσα του και με τό νά επαναφέρει τό ύποσυνείδητό του στο συνείδητό, ο άρρωστος αποκτά την δυνατότητα νά αποφασίσει «έχοντας καλύτερη επίγνωση», παρά αν ήμνε στην κατάσταση πού οι κύριες τάσεις του ήταν ύποσυνείδητες. Φυσικά δέν έχουμε νά κάνουμε εδώ με ελεύθερη βούληση με την έννοια πού της δίνουν οι μεταφυσικοί, έφ' όσον περιορίζεται πάντα από τις απαιτήσεις των φυσικών αναγκών. Όταν π.χ. οι σεξουαλικές επιθυμίες μένουν συνειδητές, ο άρρωστος δέν μπορεί ν' αποφασίσει νά τις άπωθήσει έχ νέου. Έξ ίσου αδύνατο του είναι και νά τις λύσει με την μόνιμη έγκράτεια. Μπορεί όμως νά δοκιμάσει νά ζήσει με έγκράτεια για ένα κάποιο χρονικό διάστημα. Μετά από μιá πετυχημένη ανάλυση τό έγώ δέν έχει άποτινάξει τά δεσμά πού τό ύποτάσσουν στον έαυτό και στην κοινωνία, ήμαθε μόνο νά λύνει καλύτερα τις συγκρούσεις.

Άπό τις συνθήκες πού δεσπόζουν στην εμφάνιση τόσο του έγώ όσο και του ύπέρ - έγώ, προκύπτει ότι τό έγώ (έν μέρει) και τό ύπέρ - έγώ (καθ' όλοκληρίαν) περιλαμβάνουν στο συγκεκριμένο περιεχόμενό τους προβλήματα πού θέτει ή κοινωνική ζωή. Οι θρησκευτικές και ήθικες έπιταγές ποικίλουν ανάλογα με την κοινωνική τάξη πραγμάτων. Στην πλατωνική εποχή τό θηλυκό ύπέρ - έγώ είναι ούσιαστικά διαφορετικό από ό,τι είναι στην καπιταλιστική κοινωνία και τό περιεχόμενο του ύπέρ - έγώ μεταβάλλεται φυσικά στον

βαθμό πού, μέσα σέ μιὰ δοσμένη κοινωνία, προετοιμάζεται ιδεολογικά ή κοινωνία πού θά ακολουθήσει. Αὐτή ή διαδικασία ισχύει γιά τήν σεξουαλική ήθική όπως ισχύει καί γιά τήν ιδεολογία τής καθαγιασμένης ιδιοκτησίας. Ἐξ ἄλλου ποικίλει κι ἀνάλογα μέ τή θέση τοῦ ἀτόμου μέσα στήν διαδικασία τής παραγωγῆς.

Ἄλλά πῶς ἐπενεργεῖ ή κοινωνική ιδεολογία πάνω στό ὄτομο; Ἡ μαρξιστική κοινωνιολογία δέν ἀσχολήθηκε μ' αὐτό τό ζήτημα, ἔπειτα θεώρησε ὅτι δέν ἦταν στήν δικαιοδοσία της. Ἡ ψυχανάλυση ἕως μπορεῖ νά δώσει ἀπάντηση: ή οἰκογένεια, ποτασμένη δλόκληρη μέ τήν ιδεολογία τής κοινωνίας, αὐτή ή οἰκογένεια πού ἀποτελεῖ τό κοινωνικό κύτταρο τής κοινωνίας ἀντιπροσωπεύει προσωρινά γιά τό παιδί τήν κοινωνία, πρὶν αὐτό μπεῖ ἀκόμα μέσα στήν διαδικασία τής παραγωγῆς. Ἡ οἰδιπόδεια σχέση δέν εἶναι φορέας μόνος ἐνστικτωδῶν τάσεων. Ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο ἀντιδρά τό παιδί στό Οἰδιπόδαιο σύμπλεγμα καί τό ξεπερνᾶ, στήν πραγματικότητα καθορίζεται ἕμμεσα τόσο ἀπό τήν κοινωνική ιδεολογία ὅσο καί ἀπό τήν θέση τῶν γονέων στήν παραγωγή' γι' αὐτό, τό μέλλον τοῦ Οἰδιπόδαιου συμπλέγματος, ὅπως κι' ἔλα τ' ἄλλα, ἐξαρτᾶται σέ τελευταία ἀνάλυση ἀπό τήν οἰκονομική δομή τής κοινωνίας. Ἄλλά δέν εἶναι μόνο αὐτό. Τό ἴδιο τό γεγονός ὅτι μπορεῖ νά ἐμφανιστεῖ Οἰδιπόδαιο σύμπλεγμα ἔχει ἄμεση σχέση μέ τήν εἰδική μορφή τής οἰκογένειας, ὅπως καθορίζεται ἀπό τήν κοινωνία. Θά πρέπει νά περιμένομε τό ἐπόμενο κεφάλαιο γιά νά ἐξετάσουμε τήν ἱστορική φύση, ὄχι μόνο τῶν μορφῶν πού παίρνει τό Οἰδιπόδαιο σύμπλεγμα, ἀλλά καί τής ἰδίας τής ὑπαρξῆς του.

Η ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΖΩΗ

“Ας περάσουμε τώρα σ’ ένα καινούργιο πρόβλημα: Οι υλιστικές γνώσεις της ανάλυσης φώτισαν επίσης και την διαλεκτική των ψυχικών διεργασιών; Πριν απαντήσουμε, ας υπενθυμίσουμε τις βασικές αρχές της διαλεκτικής μεθόδου, όπως την επεξεργάστηκαν οι Μάρξ και Ένγκελς και την εφαρμόσαν οι μαθητές τους.

Η υλιστική διαλεκτική του Μάρξ εμφανίστηκε σαν ο αντίποδας της διαλεκτικής του Χέγκελ, του αληθινού θεμελιωτή της διαλεκτικής μεθόδου. Ο Χέγκελ θεωρούσε τη διαλεκτική των έννοιών σαν τον πρώτο παράγοντα της ιστορικής εξέλιξης και δέν έβλεπε στον πραγματικό κόσμο παρά μόνο την αντανάκλαση των ιδεών ή έννοιών, διαλεκτικά εξελισσόμενων. Ο Μάρξ από τη μεριά του έστρεψε αυτή την αντίληψη για τον κόσμο σέ μια υλιστική κατεύθυνση. Για νά χρησιμοποιήσουμε τά λόγια του, ξανάβαλε δλόκληρο τό Χεγκελιανό οικοδόμημα «στα πόδια του», αναγνωρίζοντας σαν πρώτο παράγοντα τό υλικό φαινόμενο, από τό οποίο οι ιδέες είναι εξαρτημένες. Άλλά ενώ δανειζόταν από τον Χέγκελ την διαλεκτική αντίληψη του φαινομένου, σάρωνε ταυτόχρονα και τον μεταφυσικό ιδεαλισμό του Χέγκελ και τον μηχανιστικό υλισμό του 18ου αιώνα. Οι βασικές αρχές του διαλεκτικού υλισμού είναι οι εξής:

1. Η διαλεκτική δέν είναι μόνο ένας τρόπος σκέψης. Υπάρχει μέσα στην ύλη ανεξάρτητα από την σκέψη. Μ’ άλλα λόγια, ή κίνηση της ύλης είναι αντικειμενικά διαλεκτική. Ο διαλεκτικός υλιστής δέν αποδίδει στην ύλη κάσι που υπάρχει μόνο στο μυαλό του, αλλά, μέ την βοήθεια των

αισθησέων του και της σκέψης του — πού κι αυτή υπόκειται στους νόμους της διαλεκτικής— συλλαμβάνει άμεσα τὸ ὕλικό φαινόμενο της αντικειμενικής πραγματικότητας. Είναι φανερό ότι αυτή ή όπτική είναι διαμετρικά αντίθετη από τὸν καντιανό ιδεαλισμό (10).

2. Ἡ εξέλιξη, όχι μόνο της κοινωνίας αλλά και όλων τῶν ἄλλων φαινομένων, κι αὐτῶν ἀκόμα τῶν φυσικῶν φαινομένων, δὲν εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μίας κάποιας ἀρχῆς πού διέπει τὴν εξέλιξη» ἢ μίας κάποιας «τάσης γιὰ εξέλιξη ἐγενοῦς στὸ κάθε πρᾶγμα», ὅπως υποστηρίζουν ὅλες οἱ μεταφυσικές, εἴτε εἶναι ιδεαλιστικές, εἴτε εἶναι ὕλιστικές. Ἡ εξέλιξη αὐτὴ εἶναι ἀποτέλεσμα, μίας ἐσωτερικῆς ἀντίθεσης ἀντιθέσεων πού περιέχονται μέσα στὴν ὅλη, μίας σύγκρουσης ἀνάμεσα σ' αὐτὲς τὶς ἀντιθέσεις· μίας σύγκρουσης πού δὲν μπορεῖ νὰ λυθεῖ μέσα στὴ δοσμένη μορφή ὑπαρξης, ἔτσι πού οἱ ἀντιθέσεις σπάνε αὐτὴ τὴ μορφή γιὰ νὰ δημιουργήσουν μιὰ ἄλλη, μέσα στὴν ὁποία ἐμφανίζονται καινούργιες ἀντιθέσεις κ.ο.κ.

3. Ἀντικειμενικά αὐτὸ πού προκύπτει ἀπὸ τὴν διαλεκτικὴν εξέλιξη δὲν εἶναι οὔτε καλὸ οὔτε κακὸ ἀλλὰ ἀναπόφευκτο κι ἀπαραίτητο. Πάντως κάτι πού στὴν ἀρχὴ εὐνοοῦσε τὴν εξέλιξη μπορεῖ νὰ φτάσει νὰ τὴν παραλύει. Ἔτσι ὁ καπιταλιστικὸς τρόπος παραγωγῆς ἐνῶ ἔδωσε ἀρχικὰ ἐνεργητικὴ ὥθηση στὴν ἀνάπτυξη τῶν τεχνικῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ἔγινε ἀργότερα ἐξ αἰτίας τῶν ἐγγενῶν ἀντιθέσεων, ἐμπόδιο σ' αὐτὴ τὴν ἀνάπτυξη. Ὁ σοσιαλιστικὸς τρόπος

10. Βλ. πάνω σ' αὐτὸ Λένιν: Ὑλισμὸς κι' ἐμπειριοκριτικισμὸς. Ἄπαντα τ. XIII, Editions Sociales Internationales, Paris.

παραγωγής απελευθερώνει την ανάπτυξη απ' αυτό το εμπόδιο.

4. Η διαλεκτική ανάπτυξη, σαν προϊόν αντιθέσεων, έχει σαν αποτέλεσμα να έχουν όλα περιορισμένη διάρκεια. Κάθε τι που υπάρχει φέρνει μέσα του το σπέρμα της εξαφάνισής του. Όπως απέδειξε ο Μάρξ, μια κοινωνική τάξη που θέλει να εδραιώσει την κυριαρχία της δεν μπορεί να αποδεχτεί την διαλεκτική αντίληψη, γιατί τότε θα κατάληγε στο να καταδικάσει τον εαυτό της σε θάνατο. Με την άνοδό της η άστική τάξη γέννησε μια άλλη τάξη, το προλεταριάτο, που οι συνθήκες ζωής του συνεπάγονται την εξαφάνιση του καπιταλισμού. Γι' αυτό, μόνον το προλεταριάτο μπορεί ν' αναγνωρίσει πρακτικά κι' ολοκληρωτικά την διαλεκτική, ενώ η άστική τάξη να βουλιάξει αναγκαστικά μέσα στον απόλυτο ιδεαλισμό.

5. Κάθε εξέλιξη είναι ή έκφραση, ή συνέπεια μιας διπλής άρνησης: άρνηση της άρνησης. "Ας δανειστούμε για μια ακόμα φορά, ένα παράδειγμα από την κοινωνική εξέλιξη. Η παραγωγή εμπορευμάτων ήταν άρνηση του πρωτόγονου κομμουνισμού που παράγονταν μόνο αξίες χρήσης. Η σοσιαλιστική οικονομική τάξη είναι ή άρνηση της πρώτης άρνησης. Άρνιέται την παραγωγή εμπορευμάτων και φτάνει, από άλλο δρόμο, σ' ένα ανώτερο στάδιο, στην επιβεβαίωση αυτού που είχε αναιρεθεί στην παραγωγή αξιών χρήσης, στον κομμουνισμό.

6. Οι αντιθέσεις δεν είναι απόλυτες αλλά διεισδύουν ή μία μέσα στην άλλη. Σ' ένα ορισμένο σημείο, ή ποσότητα μεταβάλλεται σε ποιότητα. Κάθε αίτιο ενός δοσμένου αποτελέσματος είναι ταυτόχρονα αποτέλεσμα του δεύτερου πού

έπενεργεί σάν αίτιο. Δέν ύπάρχει μόνο άμοιβαία επίδραση ανάμεσα σέ φαινόμενα καθαρά διαχωρισμένα αλλά κι' άλληλοδιείσδυση αὐτῶν τῶν φαινομένων, δράση κι' αντίδραση τοῦ ἑνός πάνω στοῦ ἄλλο. Ἐπί πλέον, μέσα σέ καθορισμένες συνθήκες ἕνα στοιχείο μπορεῖ νά μετασχηματιστεῖ στοῦ ἀντίθετό του.

7. Ἡ διαλεκτική εξέλιξη εἶναι βαθμιαία, ἀλλά κάποιες στιγμές προχωρεῖ μέ άλματα. Τὸ νερό, ἐνῶ φύχεται: βαθμιαία, δέν γίνεται πάγος ἐπίσης βαθμιαία, ἀλλά σ' ἕνα ὀρισμένο σημεῖο ἀλλάζει ἀπότομα ποιότητα κι: ἀπό νερό γίνεται πάγος. Αὐτὸ ὁμως δέν σημαίνει ὅτι ἡ ἀλλαγὴ αὐτὴ ξεπήδησε ἀπότομα ἀπὸ τὸ τίποτα. Στὴν πραγματικότητα προχώρησε σιγά - σιγά, διαλεκτικά, μέχρις ὅτου ἔγινε τὸ ἄλμα. Καὶ νά-τώρα πῶς ἡ διαλεκτική λύνει, χωρίς νά τὴν καταργεῖ, τὴν ἀντίθεση, εξέλιξη - ἐπανάσταση. Ὁ μετασχηματισμὸς τῆς κοινωνικῆς τάξης πραγμάτων ἐτοιμάζεται πρῶτα μέ τὴν εξέλιξη (κοινωνικοποίηση τῆς ἐργασίας, προλεταριοποίηση τῆς πλειοψηφίας κλπ.) καὶ πραγματοποιεῖται ἔπειτα μέ τὴν ἐπανάσταση.

Ἄς προσπαθήσουμε τώρα, μελετώντας μερικά τυπικά φαινόμενα τῆς διανοητικῆς ζωῆς ποὺ ἔχουν φωτιστεῖ ἀπὸ τὴν ψυχανάλυση, νά βγάλουμε στοῦ φῶς τὴν διαλεκτική τους — πράγμα ποὺ, ἄς τὸ ποῦμε ἀκόμα μιὰ φορά, δέν θά ἦταν δυνατό νά γίνει χωρίς τὴν ψυχανάλυση.

Ἄς πάρουμε κατ' ἀρχάς σάν παράδειγμα τὸν διαλεκτικό σχηματισμὸ τοῦ συμπτώματος τῆς νεύρωσης ποὺ περιγράφτηκε γιὰ πρώτη φορά ἀπὸ τὸν Φρόυντ. Κατὰ τὸν Φρόυντ, τὸ σύμπτωμα τῆς νεύρωσης γεννιέται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τὸ κοινωνικά ὑποταγμένο ἐγὼ ἀμύνεται κατ' ἀρχάς ἀπέναντι:

σὲ μιὰ ἐνστικτώδη παρόρμηση, καὶ μετὰ τὴν ἀπώθει. Ἄλλὰ ἀπὸ μόνῃ τῆς ἢ ἀπώθησι μιᾶς ἐνστικτώδους παρόρμησης δὲν συνιστᾶ σύμπτωμα. Γιὰ νὰ ἔχουμε σύμπτωμα, πρέπει τὸ ἀπωθημένο ἐνστικτο νὰ προσπαθῆσαι νὰ ἐκδηλωθῆι καὶ νὰ ἐμφανιστεῖ μὲ μιὰ μεταμφιεσμένη μορφή. Κατὰ τὸν Φρόυντ, τὸ σύμπτωμα περιλαμβάνει ταυτόχρονα καὶ τὴν παρόρμηση ἐνάντια στὴν ὁποία ἀμύνεται τὸ ὑποκείμενο καὶ τὴν ἴδια τὴν ἄμυνα. Τὸ σύμπτωμα ἐμπεριέχει τίς δύο ἀντίθετες τάσεις. Ποῦ βρίσκεται λοιπὸν ἡ διαλεκτικὴ τοῦ τρόπου σχηματισμοῦ τοῦ συμπτώματος; Τὸ ἐγὼ τοῦ ἀτόμου ὑπόκειται: στὴν πίεση μιᾶς «ψυχικῆς σύγκρουσης». Ἀπὸ τὴν μιὰ, ἡ ἐνστικτώδης παρόρμηση κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ πραγματικότητα ποὺ ἀρνιέται ἢ τιμωρεῖ τὴν ἱκανοποίηση, δημιουργοῦν μιὰν ἀντιφατικὴ κατάσταση, ποὺ ἀπαιτεῖ μιὰ λύση. Τὸ ἐγὼ εἶναι πολὺ ἀδύνατο, γιὰ νὰ τὰ βάλει μὲ τὴν πραγματικότητα; γιὰ νὰ κυριαρχῆσαι πάνω στὸ ἐνστικτο. Ἡ σύγκρουση διεξάγεται στὸ πλαίσιο αὐτῆς τῆς ἀδυναμίας τοῦ ἐγὼ, ἀδυναμίας, ποὺ μὲ τὴ σειρά τῆς εἶναι συνέπεια μιᾶς προηγούμενης ἐξέλιξης, μιὰ φάση τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ ὁ σχηματισμὸς τοῦ συμπτώματος. Κι' αὐτὴ ἡ σύγκρουση λύνεται μὲ τὸν ἐξῆς τρόπο: ὑπακούοντας στίς κοινωνικὲς ἀπαιτήσεις καὶ στὴν πραγματικότητα, γιὰ νὰ μὴν ἐκμηδενιστεῖ ἢ γιὰ νὰ μὴν τιμωρηθῆι, δηλαδὴ ἀπὸ ἐνστικτο αὐτοσυντήρησης, τὸ ἐγὼ ἀπώθει τὸ ἐν λόγῳ ἐνστικτο. Ἡ ἀπώθησι λοιπὸν εἶναι συνέπεια μιᾶς ἀντίθεσης ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ λυθῆι στὸ ἐπίπεδο τοῦ συνειδητοῦ. Ἔτσι, μὲ τὸ νὰ καταστῆι τὸ ἐνστικτο ἀσυνείδητο, ἡ σύγκρουσι θρῖσκει μιὰ παροδικὴ λύση, παθολογικὴ βέβαια. Δεύτερη φάσι: μετὰ τὴν ἀπώθησι τῆς ἐπιθυμίας, ποὺ τὸ ἐγὼ τὴν ἀναίρει καὶ τὴν ἐπιθεβαιώνει:

ταυτόχρονα, τὸ ἴδιο τὸ ἐγὼ ἔχει ὑποστῆ μεταβολές: ἡ συνείδησή του ἔχει στερηθῆ ἓνα στοιχεῖο (τὸ ἔνστικτο) κα' ἔχει ἐμπλουτιστῆ μ' ἓνα ἄλλο (τὴν παροδικὴ ἀνακούφιση). Τὸ ἔνστικτο ὅμως, κα' ὅταν δὲν εἶναι πῦρ συνειδητὸ ἀλλὰ ἀπώθημένο, δὲν μπορεῖ νὰ πάφει ν' ἀπαιτεῖ ἰκανοποίηση. Καὶ πολὺ περισσότερο ὅταν εἶναι ἀπώθημένο, γιὰτὶ δὲν ὑπόκειται στὸν ἔλεγχο τῆς συνείδησης. Ἡ ἀπώθηση ἐξελίσσεται πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ἐξαφάνισής της. Ἐπιτρέπεται μὲ ἰσχυρὴ συσσώρευση ἐνστικτώδους ἐνέργειας, πὺρ τελικὰ βρῆται διέξοδο σπάζοντας τὴν ἀπώθηση. Αὐτὴ ἡ νέα διαδικασία εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀντίθεσης ἀνάμεσα στὴν ἀπώθηση καὶ τῆ συσσώρευση ἐνέργειας, ὅπως ἀκριβῶς ἡ ἀπώθηση ἦταν συνέπεια τῆς ἀντίθεσης ἀνάμεσα στὴν ἐνστικτώδη ἐπιθυμία καὶ τὴν ἀρνήση τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου (ὑπὸ τὸν ὄρο: ἀδυναμία τοῦ ἐγὼ). Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν καμιά «τάση» γιὰ τὸν σχηματισμὸ τοῦ συμπτώματος. Ὅπως εἶδαμε, ἡ ἀνάπτυξή του εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν ἀναθέσεων τῆς ψυχικῆς σύγκρουσης. Ταυτόχρονα μὲ τὴν ἀπώθηση, ἔχουμε καὶ τὴ συνθήκη πὺρ προετοιμάζει τὴν ἀναίρεσή της· τὴν συσσώρευση ἐνέργειας πὺρ προκύπτει ἀπὸ τὸ μὴ ἰκανοποιούμενο ἔνστικτο. Ἡ ἀναίρεση τῆς ἀπώθησης κατὰ τὴν δευτέρη φάση μᾶς ξαναφέρνει μήπως στὴν πρωτόγονη κατάσταση; Καὶ ναὶ καὶ ὄχι. Ναί, μὲ τὴν ἐννοια ὅτι τὸ ἔνστικτο κυριαρχεῖ καὶ πάλι πάνω στὸ ἐγὼ. Ὅχι, μὲ τὴν ἐννοια ὅτι τὸ ἔνστικτο παίρνει στὴ συνείδηση μορφή τροποποιημένη, καμουφλαρισμένη, τῆ μορφή συμπτώματος. Τὸ σύμπτωμα περιλαμβάνει τὸ παλιὸ στοιχεῖο, τὸ ἔνστικτο, μαζὶ μὲ τὸ ἀντίθετό του, τὴν ἀντίσταση τοῦ ἐγὼ. Στὴν τρίτη λοιπὸν φάση (σύμπτωμα), τὰ ἀνταγωνιστικὰ στοιχεῖα πὺρ ὑπῆρχαν στὴν ἀρχὴ βρίσκονται ἐνωμένα στὸ ἴδιο φαινόμενο. Αὐτὸ τὸ φαινόμενο εἶναι ἡ ἀρ-

ενωμένα στο ίδιο φαινόμενο. Αυτό το φαινόμενο είναι ή άρνηση (ή αναίρεση) της άρνησης (της απώθησης). "Ας σταματήσουμε λίγο για να δώσουμε ένα παράδειγμα από την ψυχαναλυτική εμπειρία.

"Ας πάρουμε την περίπτωση μιᾶς παντρεμένης γυναίκας που φάντάζεται ότι ληστές μπορεί να της έπιτεθούν με μαχαίρια. Δεν μπορεί να μείνει σ' ένα δωμάτιο μόνη της και φοβάται ότι κάθε γωνιά μπορεί να κρύβει έναν έγκληματία. Η ψυχανάλυση αποκαλύπτει τα εξής:

Πρώτη φάση: ψυχική σύγκρουση κι' απώθηση. — Πριν από τον γάμο της αυτή ή γυναίκα γνώριζε κάποιον που την κυνηγούσε με προτάσεις στις όποιες θά ήθελε να υποχωρήσει, αλλά την έμπόδιζαν ήθικοι φραγμοί. Τη σύγκρουση αυτή μπόρεσε να την εξουδετερώσει βρίσκοντας παρηγοριά στην προοπτική του γάμου. Άλλά ο άντρας την έφθησε. Έχεινη αντί γι' αυτόν, παντρεύτηκε έναν άλλον, χωρίς όμως να μπορέσει να ξεχάσει τον πρώτο, του οποίου ή εικόνα συνεχώς την βασάνιζε. "Όταν τον ξανα συνάντησε, ξέσπασε μέσα της μιᾶ δυνατή σύγκρουση ανάμεσα στην έπιθυμία της από την μιᾶ και τον σεβασμό της για την συζυγική πίστη από την άλλη. Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες, ή σύγκρουση ήταν άνυπόφορη κι' άλυτη, έφ' όσον ή έπαθυμία της ήταν τόσο δυνατή όσο κι' οι ήθικες άρχές της. "Αρχισεν' άποφεύγει τον άντρα (άντίσταση) και τελικά φάνηκε να τον ξεχνάει. Στην πραγματικότητα δεν τον είχε άληθινά ξεχάσει, αλλά τον είχε άπωθήσει. Πίστεψε ότι γιατρεύτηκε και δεν τον ξανασκέφτηκε, τουλάχιστο συνειδητά.

Δεύτερη φάση: αναίρεση της απώθησης. — Μετά από κάμποσο καιρό είχε έναν άγριο καυγά με τον σύζυγό της έπειδή εκείνος φλέρταρε μιᾶ άλλη γυναίκα. "Όπως φάνηκε

πολύ αργότερα, πάνω σ' αυτόν τόν καυγά έκανε τόν έξής συλλογισμό: «'Αν έσύ έχεις αυτό τó δικαίωμα, θά ήμουν ήλίθια νά μήν τó επιτρέψω κι' έγώ στόν έαυτό μου» κι εμφανίστηκε τότε μπροστά της ή εικόνα τού πρώτου αγαπημένου. 'Αλλά αύτή ή ιδέα πάρα ήταν επικίνδυνη. Δέν θά μπορούσε νά θγάλει στήν επιφάνεια τήν παλιά σύγκρουση; Κι από τότε, αύτή ή συνειδητή ιδέα έπαψε νά τήν άπασχολεί, τήν άπώθησε και πάλι. 'Αλλά τήν επόμενη νύχτα τήν έπιασε ένα άγχος. Είχε ξαφνικά τήν εντύπωση ότι ένας άγνωστος γλιστρούσε πρós τó κρεβάτι της για νά τήν διάσει. Τó ένστικτο είχε ξανάρθει στό συνειδητό επίπεδο αλλά μεταμφιεσμένο, κάτω από τήν μορφή τού άμεσα αντίθετου. 'Ο ξένος δέν προκαλεί πιά επιθυμία, αλλά φόβο. Αύτή ή μεταμφίεση (τρίτη φάση) ήταν ή βάση τού σχηματισμού τού συμπτώματος. Στο γεγονός ότι ένας άντρας γλιστράει τήν νύχτα πρós τó κρεβάτι της γυναίκας βλέπουμε τήν ύλοποίηση μιās άπωθημένης επιθυμίας, τής επιθυμίας νά διαπράξει μοιχεία. ('Η προσεκτική ψυχανάλυση αποκάλυψε ότι, χωρίς νά τó ξέρει, είχε ύλοποιήσει τήν εικόνα τού πρώτου αγαπημένου της' ή σωματική κατασκευή, τó χρώμα τών μαλλιών κλπ., κλπ. ήταν πανομοιότυπα). 'Αλλά τó έν λόγω σύμπτωμα περιέχει και τήν αντίσταση, τόν φόβο τού άντρα. 'Αργότερα τó στοιχείο «διασμός» αντικαταστάθηκε από τή «δολοφονία» πράγμα πού άντιστοιχεί σέ μιá νέα μεταμφίεση τού περιεχόμενου τού συμπτώματος, πού μέχρι τότε ήταν πολύ διάφανο.

Αυτό τó παράδειγμα δέν μάς δείχνει μόνον τή σύνθεση σέ ένα φαινόμενο δύο άντιθέσεων, πού άρχικά ήταν ξέχωρες, αλλά και τόν μετασχηματισμό ενός φαινόμενου στό άν-

τίθετό του, τῆς ἐπιθυμίας σὲ ἄγχος. Αὐτός, ὁ μετασχηματισμὸς τῆς σεξουαλικῆς ἐνέργειας σὲ ἄγχος, μιά ἀπὸ τίς πρῶτες καὶ βασικὲς ἀνακαλύψεις τοῦ Φρόντ, ὁδηγεῖ στοὺς συμπεράσματα, ὅτι σὲ ὁρισμένες συνθήκες ἡ ἴδια ἐνέργεια φέρνει ἀποτέλεσμα ἐντελῶς ἀντίθετο ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα πού θά ἔφερνε μέσα σὲ ἄλλες συνθήκες.

Κι ἓνα ἄλλο στοιχεῖο διαλεκτικῆς ἐμπειρίας ἐκφράζεται στοὺς παράδειγματά μας. Τὸ καινούργιο (τὸ σύμπτωμα) περιέχει τὸ παλιό (τὸ λήμπιντο). Τὸ παλιό ὅμως δὲν εἶναι πιά τὸ ἴδιο. Εἶναι ταυτόχρονα κάτι ὀλότελα καινούργιο, ἐδῶ συγκεκριμένα τὸ ἄγχος. Ἐνῶ ἡ διαλεκτικὴ ἀντίθεση ἀνάμεσα στοὺς λήμπιντο καὶ τὸ ἄγχος λύνεται καὶ μὲ ἄλλο τρόπο, μὲ βάση τὴν ἀντίθεση ἀνάμεσα στοὺς ἐγὼ καὶ τὸ περιβάλλον. Πρὶν νὰ τίξουμε ὅμως αὐτὸ τὸ θέμα ὡς δώσουμε μερικὰ σύντομα παραδείγματα γιὰ νὰ φωτίσουμε καλύτερα τὴν διαλεκτικὴ τοῦ ψυχοσυστήματος. Ἐὰς πάρουμε τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν ποσότητα σὲ ποιότητα. Ἡ ἀπώθηση ἢ ἡ ἀπλή κατάπιξις, μᾶς ἐνστικτώδους παρόρμησις εἶναι ὡς ἓνα σημεῖο εὐχάριστο γιὰ τὸ ἐγὼ γιατί καταργεῖ μὴ σύγκρουση. Ἐνῶ ἀπὸ ἓνα ὀρισμένο βαθμὸ καὶ πέρα, ἡ εὐχαρίστηση μετατρέπεται σὲ δυσαιρέσκεια. Ἡ ἐλαφρῶς διέγερση μᾶς ἐρωτογενεοῦς ζωῆς, πού δὲν μπορεῖ νὰ ὁδηγήσῃ στὴν τελικὴ ἱκανοποίησις, εἶναι εὐχάριστη. Ἐνῶ ἀν ἡ διέγερση κρατῆσῃ πολὺ, ἡ εὐχαρίστηση μετασχηματίζεται σὲ δυσαιρέσκεια.

Ἡ ἔντασις καὶ ἡ χαλάρωσις ἀποτελοῦν διαλεκτικὸ ζεῦγος φαινομένων καὶ ἐννοιῶν. Τὸ παράδειγμα πού τὼ δείχνει καλύτερα εἶναι τοῦ σεξουαλικοῦ ἐνστικτοῦ. Ἡ ἔντασις μᾶς σεξουαλικῆς διέγερσις αὐξάνει τὴν ἐπιθυμίαν, ἀλλὰ ἡ ἱκανοποίησις πού ἐπιτυγχάνεται κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς διέγερ-

σης ελαττώνει αυτή την ένταση, που άρα είναι ταυτόχρονα και χαλάρωση. Έξ άλλου ή ένταση προετοιμάζει την επικείμενη χαλάρωση, όπως τὸ τέντωμα ενός ελατήριου προετοιμάζει την χαλάρωσή του. Από την άλλη μεριά ή χαλάρωση έπέρχεται στο μέγιστο της έντασης — π.χ. κατά την σεξουαλική πράξη ή στο θέατρο, στις σκηνές που προετοιμάζουν την λύση — ενώ είναι συγχρόνως και τὸ σημείο έκκλισης μιᾶς νέας έντασης.

Η άρχή της ταυτότητας τῶν αντίθετων εμφανίζεται στην περίπτωση του ναρκισσικού λίμπιντο και του λίμπιντο του αντικείμενου. Κατά τὸν Φρόυντ ὁ έρωτας τοῦ έαυτοῦ κι' ὁ έρωτας τοῦ αντικείμενου δέν είναι μόνο αντίθετα. Ὁ έρωτας τοῦ αντικείμενου προέρχεται ἀπό τὸ ναρκισσικό λίμπιντο και κάθε στιγμή μπορεί νά γυρίσει στο σημείο έκκλισης του. Στο βαθμό όμως που και τὰ δυὸ αντιπροσωπεύουν έρωτικές τάσεις είναι ταυτόσημα' άρκετά συχνά έχουν την ίδια πηγή, τὸ σωματικό σεξουαλικὸ ὄργανο και τὸν «πρωτόγονο ναρκισσισμό». Ἄς πάρουμε τώρα τίς έννοιες τοῦ «συνειδητοῦ» και τοῦ «άσυνειδητοῦ». Είναι αντίθετες. Ἄλλά στην νεύρωση τοῦ ψυχαναλυγριασμοῦ ἀποδεικνύεται ὅτι μπορούν νά είναι ταυτόχρονα αντίθετες και ταυτόσημες. Οἱ άρρωστοι που πάσχουν ἀπ' αὐτή τή νεύρωση ἀπωθοῦν τίς παραστάσεις μέ τὸν ἑξῆς τρόπο: Περιορίζονται στο ν' ἀποσοῦν την προσοχή τους ἀπ' αὐτές, νά τους στεροῦν τὸ συγκινησιακό τους φορτίο. Ἡ «ἀπωθημένη» παράσταση είναι κάθε στιγμή συνειδητή και ταυτόχρονα άσυνειδητή, δηλαδή ὁ άρρωστος μπορεί νά τήν δημιουργεί ἀλλά άγνοεῖ τήν σημασία της. Κι οἱ έννοιες τοῦ ἐγὼ και τοῦ έαυτοῦ ἐκφράζουν κι αὐτές ταυτόσημα αντίθετα' τὸ ἐγὼ δέν είναι παρὰ

Ένα χαρακτηριστικά διαφοροποιημένο τμήμα του έαυτού. Κάτω από όρισμένες, ειδικές συνθήκες όμως, γίνεται τὸ αντίθετό του, ανταγωνίζεται τὴν λειτουργία του.

Ἡ ἔννοια τῆς ταύτισης δὲν ἀντιστοιχεί μόνο σ' ἕνα διαλεκτικὸ φαινόμενο ἀλλὰ καὶ σὲ μιὰ ταυτότητα ἀντιθέτων. Γιὰ τὸν Φρόντ, ἡ ταύτιση συνίσταται στὸ ὅτι τὸ ὑποκείμενο «ἰδιοποιεῖται» τὸν παιδαγωγό του (ἢ «ταυτίζεται» μ' αὐτόν). Τὸν ἀγαπᾷ καὶ ταυτόχρονα τὸν μισεῖ καὶ κάνει δικές του τὶς ἀρχές καὶ τὶς ιδιότητες τοῦ παιδαγωγοῦ του. Συνήθως, ἡ ἀντικειμενικὴ σχέση ἐξαφανίζεται ἐκείνη τῆ στιγμή. Ἡ ταύτιση βάζει τέλος στὴν κατάσταση ἀντικειμενικῆς σχέσης, εἶναι κατὰ συνέπεια τὸ ἀντίθετό της, ἡ ἀρνησὴ της. Διατηρεῖ όμως αὐτὴ τὴν ἀντικειμενικὴ σχέση μὲ ἄλλη μορφή καὶ κατὰ συνέπεια ἀποτελεῖ καὶ κατάφαση. Στὴ βάση αὐτῆς τῆς κατάστασης βρίσκουμε τὴν ἐξῆς σύγκρουση: «Ἀγαπῶ τὸν Χ, σὰν παιδαγωγός μου ἀπαγορεύει πολλὰ πράγματα καὶ γ' αὐτὸ τὸν μισῶ καὶ θὰ ἤθελα νὰ τὸν καταστρέψω, νὰ τὸν ἐξαφανίσω. Ἀλλὰ τὸν ἀγαπᾶω κι ἔλας καὶ γι' αὐτὸ θὰ ἤθελα καὶ νὰ τὸν διατηρήσω». Αὐτὴ ἡ ἀντιφατικὴ κατάσταση ποὺ δὲν θὰ μπορούσε νὰ μείνει ἀναλλοίωτη ἀπὸ τὴν στιγμή ποὺ οἱ ἀνταγωνιστικὲς παρορμήσεις παίρνουν μιὰ κάποια ἔνταση, μπορεῖ νὰ λυθεῖ μὲ τὸν ἐξῆς τρόπο: «Τὸν ἀπορροφῶ, ταυτίζομαι μαζί του, τὸν καταστρέφω (δηλαδὴ καταστρέφω τὶς σχέσεις μου μαζί του) μέσο στὸ περιβάλλον, ἀλλὰ τὸν διατηρῶ μέσα μου παραλλαγμένο. Τὸν καταστρέψα καὶ συγχρόνως τὸν διατήρησα».

Στὴν ψυχαναλυτικὴ ἔννοια τῆς ἀντιφατικότητας, τῆς συνύπαρξης τοῦ ναι καὶ τοῦ ὄχι, βρίσκουμε πλῆθος διαλεκτικῶν φαινομένων ἀπὸ τὰ ὅποια θὰ ἐπισημάνουμε μόνο τὸ πιὸ

σημαντικό, τή μετατροπή τοῦ ἔρωτα σέ μίσος κι ἀντίστροφα. Μίσος μπορεῖ νά σημαίνει στή, πραγματικότητα ἔρωτας κι ἀντίστροφα. Αὐτές οἱ δύο τάσεις εἶναι ταυτόσημες, στόν βαθμῶ πού κι ἡ μία κι ἡ ἄλλη ἐπιτρέπουν ἔντονος σχέσεις μέ τόν ἄλλο. Ἡ μετατροπή στό ἀντίθετο εἶναι μιά ιδιότητα πού ὁ Φρόντ ἀποδίδει σά ἐνστικτα γενικά. Ὅμως, σ' αὐτήν τήν μετατροπή, τὸ παλιὸ δὲν ἐξαφανίζεται. Παραμένει ἐξ ὀλοκλήρου διατηρημένο μέσα στό ἀντίθετό του.

Ὅμοια, τὸ ζεῦγος τῶν ἀντιθέτων, διαστροφή καὶ νεύρωση λύνεται διαλεκτικὰ μέ τήν ἔννοια ὅτι κάθε νεύρωση εἶναι μιά ἀπαρνημένη διαστροφή κι ἀντίστροφα.

Ἡ αἰώνια σεξουαλικὴ ἀπώθηση μᾶς δίνει ἕνα καλὸ παράδειγμα διαλεκτικῆς ἐξέλιξης. Στούς πρωτόγονους ὑπάρχει βία: ἀνταγωνισμὸς ἀνάμεσα στό ταμποῦ τῆς αἱμομιξίας ὡς πρὸς τὴν ἀδελφή (καὶ τὴ μητέρα) ἀπὸ τὴ μιά, καὶ τὴν σεξουαλικὴ ἐλευθερία ὡς πρὸς τίς ἄλλες γυναῖκες ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ἀλλὰ οἱ σεξουαλικοὶ περιορισμοὶ ἐπεκτείνονται ὀλο καὶ περισσότερο, πρῶτα στίς ξαδέρφες, μετὰ σ' ὅλες τίς γυναῖκες τῆς ἴδιας φυλῆς κι' ἔπειτα, ἐπεκτεινόμενοι ἀκόμα, φτάνουν σὲ ποιοτικὴ μεταβολή, ὀδηγώντας σὲ καινούργια στάση ἀπέναντι στήν σεξουαλικότητα γενικά. Αὐτὸ συνέβη π.χ. μέ τὴν πατριαρχία καὶ κυρίως μέ τὴν ἐγκαθίδρυση τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἡ ὀξυνόμενη ἀπώθηση τῆς σεξουαλικότητας γενικά γεννᾷ μέ τὴ σειρά τῆς τὸ ἀντίθετό τῆς μέ τὴν κατάρρευση στήν πράξη τοῦ ταμποῦ τῶν παιδικῶν σχέσεων ἀνάμεσα σ' ἀδελφὸ κι' ἀδελφή. Λόγω τῆς ὑπερβολικὰ τονισμένης σεξουαλικῆς ἀπώθησης οἱ ἐνήλικοι δὲν ξέρου πιά τίποτα γιὰ τὴν παιδικὴ σεξουαλικότητα, ἔτσι πού τὰ σεξουαλικά παιγνίδια ἀνάμεσα σ' ἀδέρφια δὲν θεωροῦνται πιά σε-

ξουαλικά αλλά γίνονται αποδεκτά σαν φυσικά πράγματα και στις πιο «διακεκριμένες» οικογένειες. 'Ο πρωτόγονος δεν έχει το δικαίωμα ούτε να κυττάζει την αδελφή του. 'Από κει και πέρα είναι απόλυτα ελεύθερος σεξουαλικά. 'Ο πολιτισμένος διοχετεύει δηλ την παιδική του σεξουαλικότητα στην αδελφή του. 'Από κει και πέρα δεσμεύεται από αυστηρές ηθικές αρχές.

"Ας δοῦμε τώρα σε τί βαθμό ή ψυχανάλυση έχει φωτίσει την διαλεκτική του ψυχισμού σ' ό,τι αφορά επίσης τη γενική εξέλιξη του ατόμου μέσα στην κοινωνία. Πάνω σ' αυτό έχουμε να θέσουμε δυο σπουδαία ερωτήματα:

Κατ' αρχάς, ή διαλεκτική των ψυχικών φαινομένων δεν μπορεί μήπως ν' αναχθεί στην πρωτόγονη αντίθεση (πού μπορεί και τώρα να λυθεί) ανάμεσα στο εγώ (ένστικτο) και τὸ περιβάλλον; Και μετά, πώς ή λογική κι' ή παράλογη αντίληψη για τις ατομικές ιδιότητες αναφάσκουν μεταξύ τους αλλά κι επιτρέπουν τὸ πέρασμα από την μιὰ στην ἄλλη;

"Εχουμε εκθέσει ήδη στο πρώτο κεφάλαιο την φροϋδική ψυχαναλυτική αντίληψη, σύμφωνα με την οποία τὸ άτομο έρχεται ψυχικά στον κόσμο σαν ένα ἄθροισμα αναγκών και ένστικτων, πού αντιστοιχοῦν σ' αυτές τις ἀνάγκες. Σαν κοινωνικό ὄν μπαίνει άμέσως μαζί με τις ἀνάγκες του μέσα στην κοινωνία, κι όχι μόνο μέσα στην στενή κοινωνία της οικογένειας, αλλά ἔμμεσα, μέσω των οικονομικών δεσμών της οικογενειακής ζωής, μέσα στην κοινωνία με την πλατιά έννοια της λέξης. Στην πιο απλή της έκφραση ή οικονομική δομή της κοινωνίας επενεργεί — μέσω πολλών συνδέσμων: κοινωνική τάξη των γονέων κλπ. — πάνω στο ένστικτο του ἔ-

γώ του νεογέννητου. "Αν αυτό αλλάξει το περιβάλλον του, αυτό το άλλαγμένο περιβάλλον επενεργεί με την σειρά του πάνω του. Στις περισσότερες περιπτώσεις εμφανίζεται αντίθεση ανάμεσα στις ένστικτώδεις ανάγκες από τη μία και την κοινωνική τάξη από την άλλη, της οποίας εκπρόσωπος είναι, όπως είπαμε, η οικογένεια (κι αργότερα το σχολείο). Αυτή η αντίθεση καταλήγει σε μια σύγκρουση, πηγή μεταβολών. Και καθώς το άτομο είναι ο πιο αδύνατος αντίπαλος αυτές οι μεταβολές γίνονται στον ψυχικό του κόσμο. Τέτοιες συγκρούσεις, επακόλουθα αντιθέσεων (που θα ήταν άλλες αν η δομή του παιδιού δεν ήταν μεταβλητή), γεννιούνται κάθε μέρα, κάθε ώρα μάλιστα κι είναι αυτές τα κινητήρια στοιχεία. Είναι αλήθεια ότι γίνεται λόγος στην ψυχανάλυση για προδιάθεση, για τάσεις κλπ., αλλά τα διαπιστωμένα ως τώρα γεγονότα γύρω από την ανάπτυξη κατά την βρεφική ηλικία συνηγορούν αποκλειστικά υπέρ της διαλεκτικής εξέλιξης που περιγράψαμε παρά πάνω, υπέρ της σταδιακής εξέλιξης μέσω αντιθέσεων. Στην ανάπτυξη του λήμπιντο διακρίνονται διάφορες φάσεις. Λένε ότι το λήμπιντο διανύει αυτές τις φάσεις αλλά δεν θα μπορούσε να υπάρξει πραγματικά διαδοχή φάσεων χωρίς άρνηση της Ικανοποίησης του Ένστικτου. "Έτσι, η άρνηση της Ικανοποίησης του Ένστικτου, με την σύγκρουση που προκαλεί μέσα στο παιδί, γίνεται το κινητήριο στοιχείο της ανάπτυξής του.

Παραβλέπουμε το μέρος αυτής της ανάπτυξης που καθορίζεται από την κληρονομικότητα, γιατί δύσκολα μπορούμε να θεωρήσουμε σαν τέτοιο π.χ. την κατανομή των έρωτογενών ζωνών και των αισθητήριων οργάνων. Αυτό αποτελεί ακόμα ένα σκοτεινό τομέα βιολογικών έρευνών. Το

πρόβλημα για την διαλεκτική του φύση δεν μπορεί να τεθεί εδώ. Πρέπει να το λάβουμε υπ' όψη μας, αλλά περιοριζόμαστε στην άποψη του Φρόυντ, σύμφωνα με την οποία η κατανομή των ένστικτων συμμετέχει στην ανάπτυξη όσο κι' η εμπειρία.

Μαζί με την ικανοποίηση των ένστικτων, ρόλο κύριου παράγοντα στην ανάπτυξη παίζουν κι' οι απαγορεύσεις. Η αντίθεση ανάμεσα στο ένστικτο του εγώ και τον εξωτερικό κόσμο γίνεται τελικά έσωτερική αντίθεση. Κάτω άκριτως από την επίδραση του εξωτερικού κόσμου αρχίζει να αναπτύσσεται στο ψυχικό σύστημα ένα ανασταλτικό στοιχείο, το υπέρ-εγώ. Ο πρωτόγονος φόβος της τιμωρίας γίνεται ήθικος φραγμός. Η σύγκρουση ανάμεσα στο ένστικτο και τον εξωτερικό κόσμο γίνεται σύγκρουση ανάμεσα στο εγώ και το υπέρ-εγώ. "Ας μὴν ξεχνάμε όμως, ότι και τὰ δύο ἔχουν ὑλικὴ ὕφή, ἀφοῦ τὸ πρῶτο τροφοδοτεῖται ὀργανικὰ καὶ τὸ δεύτερο ἀναπτύσσεται σὲ τελευταία ἀνάλυση πάνω στὸ εγώ, γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸ ένστικτο αὐτοσυντήρησης. Τὸ ένστικτο αὐτοσυντήρησης (ναρκισσιμὸς) περιορίζει τὸ ένστικτο καὶ τὴν ἐπιθετικότητα. Ἔτσι δύο βασικὲς ἀνάγκες ποὺ ἀρχικὰ — κατὰ τὸν θηλασμό ἀλλὰ κι ἀργότερα σὲ ὀρισμένες καταστάσεις — ταυτίζονται, ἔρχονται σ' ἀντίθεση καί, ἀπὸ σύγκρουση σὲ σύγκρουση, προωθοῦν τὴν ἀνάπτυξη κι' αὐτὸ ὄχι εὐκαιριακὰ ἀλλὰ ἀκριβῶς λόγω τῆς κοινωνικῆς καταπίεσης.

"Αν οἱ έσωτερικὲς κι ἐξωτερικὲς συγκρούσεις καθαρίζουν μὲ ἕναν ἐντελῶς γενικὸ τρόπο τὴν ἀνάπτυξη, ἡ κοινωνικὴ ζωὴ εἶναι ποὺ γεμίζει μὲ παραστάσεις καὶ περιεχόμενο τόσο τοὺς στόχους τῶν ένστικτων ὅσο καὶ τοὺς ἠθι-

κούς φραγμούς. Ἡ ψυχανάλυση λοιπὸν μπορεῖ νὰ ἐπιδει-
ξαιώσει ἀπόλυτα τὴ θέση τοῦ Μάρξ, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία
ἡ κοινωνικὴ ζωὴ εἶναι πού καθορίζει τὴν «συνείδηση», δη-
λαδὴ τὶς παραστάσεις, τοὺς στόχους καὶ τὰ ἔνστικτα, τὶς κοι-
νωνικὲς ἰδεολογίες κλπ., κι ὄχι τὸ ἀντίθετο. Σ' ὅτι ἀφορᾷ
τὴν ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ ἡ ψυχανάλυση δίνει συγκεκρι-
μένο περιεχόμενο σ' αὐτὴ τὴ θέση. Μ' αὐτὸ ἡμῶς δὲν ἀρ-
νιόμαστε ὅτι ἡ (σωματικὰ καθορισμένη) ἔνταση τῶν ἀναγ-
κῶν, καθὼς κι οἱ ποιοτικὲς διαφορὲς στὴν ἀνάπτυξη καθο-
ρίζονται ἀπὸ τὸ σεξουαλικὸ σύστημα. Δὲν πρόκειται ἐδῶ γιὰ
«ἰδεαλιστικὴ ἀπόκλιση» — κατηγορία πού μοῦ ἔχει ἀποδο-
θεῖ ἀπὸ πολλοὺς μαρξιστὲς — ἀλλὰ γιὰ πλήρη συμφωνία
μὲ τὴ θέση τοῦ Μάρξ, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία οἱ ἄνθρωποι
φτιάχνουν τὴν ἱστορία τους, ἀλλὰ μόνο μέσα σ' ὀρισμένες
κοινωνικὲς συνθήκες. Σ' ἓνα γράμμα ὁ Ἐνγκελς διαμαρτύ-
ρεται γιὰ τὴν ἰδέα ὅτι ἡ παραγωγὴ κι ἀναπαραγωγὴ τῆς
πραγματικῆς ζωῆς ἀποτελοῦν τὸν μόνον καθοριστικὸ παρά-
γοντα στὴν ἐξέλιξη τῶν ἰδεολογιῶν. Ἀποτελοῦν τὸν καθο-
ριστικὸ παράγοντα ἀλλὰ μόνο σὲ τελευταία ἀνάλυση (1).

Ἡ κεντρικὴ θέση τοῦ Φρόυντ — ἡ θέση του γιὰ τὴν
σπουδαιότητα πού ἔχει τὸ Οἰδιπόδειο σύμπλεγμα πάνω στὴν
ἐξέλιξη τοῦ ἀτόμου — ἂν μεταφραστῆι σὲ κοινωνιολογικοὺς
ὅρους, σημαίνει ἀπλούστατα ὅτι ἡ «κοινωνικὴ ζωὴ εἶναι πού
καθορίζει αὐτὴν τὴν ἐξέλιξη. Οἱ ἄνθρωπινες προδιαθέσεις
καὶ τὰ ἀνθρώπινα ἔνστικτα, ἄδεια καλοῦπια, ἔτοιμα νὰ δε-
χτοῦν κοινωνικὸ περιεχόμενο, ὑφίστανται (κοινωνικὴ) ἐπε-

11. «Ἄν τώρα ἀντιστρέψουμε τὸ πράγμα καὶ παρουσιάσουμε
τὸν οἰκονομικὸ ὡς τὸν μόνον καθοριστικὸ παράγοντα, αὐτὴ ἡ φρά-
ση γίνεται παραλογισμὸς πού δὲν σημαίνει τίποτα» (Ἐνγκελς).

Ξεργασία στις σχέσεις με τον πατέρα, τη μητέρα, τους δασκάλους και μόνο τότε παίρνουν την οριστική τους μορφή και το οριστικό τους περιεχόμενο.

Η διαλεκτική της ψυχικής εξέλιξης δε φαίνεται μόνο στο γεγονός ότι μια σύγκρουση, ανάλογα με τον συσχετισμό δυνάμεων των αντιθέσεων που υπεισέρχονται μπορεί να οδηγήσει σε αντίθετα αποτελέσματα. Φαίνεται και στο ότι, όπως μας δείχνει η κλινική πείρα, τα χαρακτηριστιολογικά γνωρίσματα μπορούν, μέσα σ' ορισμένες συγκρούσεις, να μετατραπούν στο έντελώς αντίθετό τους, που υπήρχε ήδη σά σπέρμα στην αρχική λύση της σύγκρουσης. Ένα σκληρό παιδί μπορεί να γίνει ο πιο ευαίσθητος ενήλικας, μια διεισδυτική ψυχανάλυση όμως θ' ανακαλύψει μέσα στην ευαισθησία την παλιά σκληρότητα. Το πιο θρωμάριο παιδί μπορεί όταν μεγαλώσει να γίνει ένας μανιακός με την καίριότητα, ο περιέργος να γίνει ο πιο χέμυθος. Ο αισθητικός μεταμορφώνεται εύκολα σε άσκητισμό. Όσο πιο έντονα εκδηλώνεται μια ιδιότητα, τόσο πιο εύκολα μετατρέπεται στο αντίθετό της κάτω από ορισμένες περιστάσεις (αντίδραση).

Αλλά με την ανάπτυξη και την μετατροπή το παλιό δεν εξαφανίζεται έντελώς. Ένώ ένα μέρος της ιδιότητας μεταμορφώνεται για να εκδηλωθεί ή αντίθετη ιδιότητα, το άλλο μέρος μένει άκεραιο, όχι βέβαια χωρίς να υφίσταται μορφολογικές μεταβολές που οφείλονται στις αλλαγές ολόκληρης της προσωπικότητας. Η φροϋδική έννοια της επανάληψης παίζει μεγάλο ρόλο στην ψυχολογία της διανοητικής ανάπτυξης κι αν εξεταστεί σε βάθος αποκαλύπτεται τέλεια διαλεκτική. Σε κάτι που αναπαράγεται βρίσκουμε κάτι παλιό και κάτι ολότελα καινούργιο. Βρίσκουμε το παλιό με

καινούργιο κάλυμμα ή σε καινούργια λειτουργία. Ήδη τὸ ἔχουμε δεῖ στοὺς σύμπτωματα. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὴν ἐξιδανίκευση. Ὅπως πάρομε ἓνα παιδί πού εὐχαριστιόταν παίζοντας μὲ τὰ κόπρανά του, πού τοῦ ἄρεσε ἀργότερα νὰ στήνει πύργους μὲ ὑγρὴ ἄμμο, καὶ πού τελικά θταν ἐνθλικιώθηκε, ἐκδήλωσε σοβαρὰ κλίση γιὰ τίς οἰκοδομικὲς κατασκευές. Καὶ στὶς τρεῖς φάσεις ξαναβρίσκουμε τὸ ἴδιο πρωτόγενο στοιχεῖο ἀλλὰ μὲ διαφορετικὴ μορφή καὶ διαφορετικὴ λειτουργία. Ὅνα ἄλλο παράδειγμα μᾶς δίνει ἡ ἱστορία τοῦ χειρουργοῦ καὶ τοῦ γυναικολόγου. Ὁ πρῶτος ἐξιδανικεύει τὸν σαδισμό του, ὁ δεύτερος τὴν εὐχαρίστηση πού εὗρεκε σὰν παιδί μὲ τὴν δραση καὶ τὴν ἀφή. Ἡ μεθοδολογικὴ κριτικὴ δὲν μπορεῖ νὰ προβεῖ σὲ ἐκτίμηση αὐτῶν τῶν γεγονότων, πρᾶγμα πού μπορεῖ νὰ κάνει μόνο ἡ ἐμπειρικὴ κριτικὴ. Ὅποιος δὲν ἔχει ψυχανάλυσει χειρουργο, δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀμφισβητήσει αὐτὴ τὴν διαπίστωση. Ἀλλὰ, ἐπὶ τὴν μεθοδολογικὴ σκοπιά, μπορεῖ νὰ προβληθεῖ μιὰ σοβαρὴ ἀντίρρηση. Συγκεκριμένα, ὅτι ἡ ἀνθρώπινη δραστηριότητα ἐξαρτᾶται ἀπὸ τίς οἰκονομικὲς βιοτικὲς συνθήκες. Ἀλλὰ τὸ μόνο πού ὑποστηρίζει ἡ ψυχανάλυση εἶναι ὅτι ἡ μιὰ ἢ ἡ ἄλλη μορφή ἐκδηλώνονται πραγματικά. Πέρα ἀπ' αὐτὴ τὴν ὑποκειμενικὴ παρόρμηση ἐξυπακούεται ὅτι ἡ μορφή ἐξιδανίκευσης καθορίζεται ἀπόλυτα ἀπὸ τίς οἰκονομικὲς συνθήκες. Πραγματικά, πάνω ἀπ' ὅλα ἡ οἰκονομικὴ θέση τοῦ ἀτόμου εἶναι πού τὸ κάνει νὰ ἐξιδανικεύει τὸν σαδισμό του σὰν χασάπης, σὰν χειρουργοῦ ἢ σὰν ἀστυνομικῶς. Μιὰ τέτοια ἐξιδανίκευση μπορεῖ νὰ γίνεῖ καὶ γιὰ λόγους κοινωνικοῦ κι ἀπὸ δῶ προκύπτει ἡ δυσαρέσκεια γιὰ τὸ ἐπάγγελμα πού ἐπιβάλλεται ἀπὸ τίς κοινωνικὲς συνθήκες. Ἀπὸ τὴν μεθοδο-

λογική σκοπιά πρέπει επίσης να θάλουμε τὸ ἐρώτημα πῶς συμβιβάζεται ὁ ἀναμφισβήτητα λογικὸς χαρακτήρας τῆς δραστηριότητας μὲ τὸ ἐπίσης ἀναμφισβήτητα παράλογο νόημα τῆς. Ὁ ζωγράφος ζωγραφίζει, ὁ μηχανικὸς χτίζει, ὁ χειρουργὸς χειρουργεῖ κι ὁ γυναικολόγος θεραπεύει, γιὰ λόγους οικονομικοῦς, λογικοῦς, γιὰ νὰ κερδίσουν τὰ πρὸς τὸ ζεῖν. Ἐξ ἄλλου ἡ ἐργασία εἶναι ἕνας κοινωνικὸς παράγοντας, ἐπομένως κάτι ἀπόλυτα λογικὸ. Πῶς μπορεῖ νὰ συμβιδιαστεῖ αὐτὸ μὲ τὴν ψυχαναλυτικὴ ἐρμηνεία, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὸ ἄτομο στὴν ἐργασία τοῦ ἐξιδανικεύει ἕνα ἔνστικτο, πού ἔτσι τὸ ἱκανοποιεῖ ἀπ' αὐτὸν τὸν πλάγιο δρόμο; Πολλοὶ ψυχαναλυτὲς δὲν ἀξιολογοῦν σωστὰ τὸν λογικὸ χαρακτήρα τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητας. Συναντᾶμε σ' αὐτοὺς μιὰ φιλοσοφικὴ ἀντίληψη, πού ἀρνιέται νὰ δεῖ στὰ προϊόντα τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητας κάτι ἄλλο ἀπὸ τὴν προβολὴ καὶ τὴν ἱκανοποίησιν ἔνστικτων. Ἀπέναντι σ' αὐτὴ τὴ θέση, ἕνας ἄλλος ψυχαναλυτὴς παρατήρησε εἰρωνικὰ ὅτι ἕνα ἀεροπλάνο εἶναι σίγουρα φαλλικὸ σύμβολο, ἀλλὰ παρ' ὅλα αὐτὰ μπορεῖ καὶ νὰ πετάει ἀπὸ τὸ Βερολίνο στὴ Βιέννη.

Τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στὸ λογικὸ καὶ τὸ παράλογο⁽¹²⁾ μπαίνει καὶ σὲ μιὰ ἄλλη σειρά γεγονότων. Τὸ νὰ δουλεύει κανεὶς τὴ γῆ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἄροτρου καθὼς καὶ τὸ νὰ σπέρνει, εἶναι δουλειές πού, τόσο γιὰ τὴν κοινωνία ὅσο καὶ γιὰ τὸ ἄτομο, ἀποβλέπουν στὴν παραγωγὴ τροφίμων. Ἀλλὰ αὐτὲς οἱ πράξεις παίρνουν καὶ τὸ συμβολικὸ νόη-

12. Τὸ «λογικὸ» χρησιμοποιεῖται ἐδῶ μὲ τὴν ἔννοια τοῦ πρόσφορου, τοῦ χρήσιμου· τὸ «παράλογο» μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ἀπρόσφορου, τοῦ ἀχρηστοῦ.

μα αιμομιξίας με την μητέρα («την γη, τροφό μητέρα») (13). Το λογικό έλκυει το συμβολικό, γαμίζει με συμβολικό νόημα. Η σχέση ανάμεσα στην λογική δραστηριότητα και το παράλογο συμβολικό νόημά της θρίσκεται στο ρυθμό δυο επί μέρους λειτουργιών: διείσδυση ενός όργανου σε μία οποιαδήποτε ύλη, φύτεμα σπέρματος και παραγωγή καρπού από την ύλη, που έχει δουλευτεί μ' αυτόν τον τρόπο. Έτσι, ο συμβολισμός δικαιώνεται. Το γεγονός ότι η μητέρα, σαν την γη, φέρνει τους καρπούς της, αφού δουλευτεί με την βοήθεια ενός όργανου (φαλλικό σύμβολο), δείχνει ότι αυτό που φαινόταν να μην έχει νόημα, τελικά έχει νόημα, κάθε συμβολισμός στηρίζεται σε πραγματική βάση. Πολλές πρωτόγονες φυλές ύψώνουν φαλλούς —σύμβολα γονιμότητας— πάνω στους αγρούς που έχουν σπείρει κι' αυτή η αντικειμενικά άχρηστη μαζική πράξη φωτίζει μιαν όψη των σχέσεων του λογικού με το παράλογο· πρόκειται για μία μαγική προσπάθεια, που γίνεται με σκοπό να επιτευχθεί καλύτερα ένας καθορισμένος στόχος, με την κινητοποίηση παράλογων μέσων. Αυτό δεν σημαίνει ότι η λογική πράξη, σ' αυτή την περίπτωση το όργανο κι' η σπορά, έχει παραμεληθεί. Κι' η σεξουαλική σχέση, που εμφανίζεται παράλογα στην γεωργία σαν συμβολικό στοιχείο, είναι καθ' έαυτή χρήσιμη κι' έχει νόημα. Έξυπηρετεί την ικανοποίηση της σεξουαλικής ανάγκης, όπως η πράξη της σποράς εξυπηρετεί το ένστικτο αυτοσυντήρησης. Για μία φορά ακόμα, βλέπουμε ότι δεν πρόκειται για απόλυτες αντιθέσεις κι' ότι η αντίθεση ανάμεσα

13. Φυσικά, για το άτομο που εκτελεί αυτή την εργασία, κι' όχι για το κοινωνικό σύνολο.

στό λογικό και τὸ παράλογο λύνεται κι' αὐτὴ μὲ διαλεκτικό τρόπο.

Θὰ πρέπει νὰ δοῦμε ἀπὸ πρὸς ἄκοντὰ τὸ διαλεκτικό αὐτὸ φαινόμενο, τὸ γεγονός δηλαδή ὅτι μέσα στό λογικό ὑπάρχει τὸ παράλογο κι' ἀντίστροφα. Ἡ ψυχαναλυτική πείρα μᾶς ἐπιτρέπει νὰ δώσουμε μίαν ἀπάντηση. Μᾶς διδάσκει ὅτι οἱ κοινωνικά χρήσιμες ἀνθρώπινες δραστηριότητες μποροῦν νὰ πάρουν συμβολικό νόημα, ἀλλά αὐτὸ δὲν γίνεται ὑποχρεωτικά. Ὅπως και μὲ τὰ ὄνειρα, ὅταν π.χ. ἐμφανίζεται ἕνα μαχαίρι ἢ ἕνα δέντρο: μπορεῖ νὰ εἶναι φαλλικό σύμβολο, ἀλλά αὐτὸ δὲν εἶναι ὑποχρεωτικό, γιατί τὸ ἄτομο μπορεῖ νὰ εἶχε στό μυαλό του ἕνα πραγματικό μαχαίρι ἢ ἕνα πραγματικό δέντρο. Κι ὅταν στό ὄνειρο ἐμφανίζεται τὸ σύμβολο δὲν παύει νὰ ἔχει και τὸ λογικό του νόημα. Πραγματικά, ἂν προσπαθήσουμε νὰ μάθουμε μὲ τὴν ψυχανάλυση γιατί ὁ φαλλός παρουσιάστηκε εἰδικὰ σὰ μαχαίρι ἢ σὰ δέντρο κι' ὄχι σὰ μπαστούνι ἢ ἄλλο ἀντικείμενο, βρίσκουμε σὲ πολλές περιπτώσεις λογική ἐξήγηση. Ἔτσι, μὰ νυμφομανῆς ἀνανιζόταν μὲ μαχαίρι, πὸ ἀναμφισβήτητα συμβολίζει φαλλό. Ἀλλά ἡ ἐπιλογή τοῦ μαχαιριοῦ εἶχε καθοριστεῖ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ μητέρα της τῆς εἶχε πετάξει κάποτε ἕνα μαχαίρι, πὸ τὴν εἶχε πληγώσει. Στόν ἀνανισμό δέσποζε ἡ ἰδέα ὅτι μὲ τὸ μαχαίρι ἔπρεπε νὰ καταστρέφει τὸν ὀργανισμό της. Αὐτὴ ἡ δραστηριότητα, πὸ ἀργότερα ἔγινε παράλογη, ἦταν στὴν ἀρχὴ ἐντελῶς λογική κι' ἀπέβλεπε στὴ σεξουαλικὴ ἰκανοποίηση. Ἀπ' αὐτὰ τὰ παραδείγματα, —θὰ μπορούσαμε νὰ δώσουμε ἄπειρα τέτοια,— βλέπουμε ὅτι ὅλες οἱ πράξεις, πὸ φαίνονται παράλογες τῇ στιγμῇ πὸ τίς ἐξετάζουμε, εἶχαν κάποτε λογικό νόημα. Κάθε σύμπτωμα, πα-

ράλογο καθ' έαυτό, έχει νόημα, όταν ή ψυχανάλυση μπορεί να τó αναγάγει στην πηγή του. Τό συμπέρασμα αύτης τής θεώρησης είναι ότι κάθε παιδική - ένστικτώδης πράξη, πού άνταποκρίνεται στην λογική τάση για εύχαρίστηση, γίνεται παράλογη πράξη, όταν ύποσσει άπόωθηση ή κάτι άνάλογο. Τό λογικό λοιπόν, είναι τό άρχικό στοιχείο.

Άς πάρουμε για παράδειγμα τή μηχανική κατασκευή. Βρίσκουμε παράλογα στοιχεία, όπως τόν συμβολικό κορεσμό μιās ύποσυνείδητης έπιθυμίας (14). Αυτό σημαίνει ότι, στην έξιδανίκευση, μιá ένστικτώδης δύναμη, πού στην παιδική ήλικία απέβλεπε λογικά στην ίκανοποίηση, έχει ξεφύγει, μέσω τής παιδείας, από τόν άρχικό στόχο της, κι έχει προσανατολιστεί σέ μιá άλλη κατεύθυνση. Άλλά ή παρόρμηση έγινε παράλογη τή στιγμή πού τό ύποκείμενο στην πραγματικότητα έγκατέλειψε τόν άρχικό του στόχο, ενώ συνεχίζει να τείνει πρós αυτόν στην φαντασία του. Άν τό ένστικτο βρίσκει στην έξιδανίκευση έναν καινούργιο στόχο, ή παλιά παρόρμηση πού έγινε παράλογη, συγχέεται μέ τήν καινούργια λογική δράση κι' έτσι παρουσιάζεται σαν ή παράλογη δικαίωσή της. Αυτό άποδεικνύεται σχηματικά μέ τό ένστικτο τής γνωριμίας, πού ίκανοποιείται άργότερα, στην δραστηριότητα του γιατρού π.χ.

Πρώτη φάση: τό σεξουαλικό ένστικτο τής γνωριμίας προσανατολίζεται λογικά πρós τήν παρατήρηση του σύμμα-

14. Και πάλι για μόνο τόν μηχανικό. (Τόνοσα καθαρά στό πρώτο κεφάλαιο ότι άντικείμενο τής ψυχανάλυσης είναι τό άτομο, και κατά συνέπεια αυτές οι σημειώσεις θά ήταν κανονικά περιττές, άν δέν ήξερα ότι συχνά τέτοιες θέσεις παρεξηγούνται κι' αποδίδονται στό κοινωνικό σύνολο).

τος και τῶν γεννητικῶν ὀργάνων. Λογικός στόχος: ἱκανοποίηση τοῦ ἔνστικτου τῆς γνωριμίας.

Δεύτερη φάση: ἡ ἄμεση ἱκανοποίηση εἶναι ἀπαγορευμένη. Τὸ ἔνστικτο δὲν ἱκανοποιεῖται πιά καί, μέσα στίς κοινωνικές συνθήκες, πού προσφέρονται ἀπὸ δῶ καὶ πέρα, ἡ παρόρμηση γίνεται παράλογη.

Τρίτη φάση: τὸ ἔνστικτο βρίσκει μιὰ νέα μορφή δραστηριότητας, ἀνάλογη ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο μὲ τὴν πρώτη. Τὸ ὑποκείμενο γίνεται γιατρός κι ἀπολαμβάνει καὶ πάλι σώματα καὶ γεννητικά ὄργανα, ὅπως ἄλλοτε πού ἦταν παιδί. Κάνει λοιπὸν τὸ ἴδιο πράγμα κι' ὅμως ταυτόχρονα κάτι διαφορετικό. Στὸν βαθμὸ πού ἡ δραστηριότητά του ἀναφέρεται στὴν παιδική κατάσταση, εἶναι ἀχρηστή καὶ παράλογη. Στὸν βαθμὸ πού ἀναφέρεται στὴν τωρινὴ κοινωνική λειτουργία του, ἔχει νόημα.

Αὐτὸ λοιπὸν σημαίνει ὅτι ἡ κοινωνική λειτουργία εἶναι πού ἀποφασίζει γιὰ τὸν παράλογο ἢ λογικὸ χαρακτήρα μιᾶς δραστηριότητας. Τὸ ἴδιο κι ἡ μετατροπὴ τοῦ χαρακτήρα μιᾶς δραστηριότητας, ἀπὸ τὸ λογικὸ στὸ παράλογο, κι ἀντίστροφα, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν κοινωνική θέση τοῦ ἀτόμου τὴν κάθε στιγμή. Ὁ ἴδιος τρόπος ἐνέργειας τοῦ γιατροῦ. χωρὶς νόημα θὰ εἶναι στὸ ἱατρεῖο του, ἀποκτᾶ νόημα στὴν ἰδιωτική του ζωὴ, π.χ. στὴν σεξουαλικὴ πράξη· κι' αὐτὸ πού εἶχε νόημα στὸ ἱατρεῖο του, χάνει αὐτὸν τὸν χαρακτήρα του στὴν ἴδια ἰδιωτικὴ κατάσταση.

Ἄλλὰ αὐτὲς οἱ σχέσεις μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ δεχτοῦμε ὅτι ἡ ψυχανάλυση, χάρη στὴν μεθοδολογία της — πού τῆς ἐπιτρέπει νὰ ἀποκαλύπτει τίς ἔνστικτώδεις ρίζες τῆς κοινωνικῆς δραστηριότητας τοῦ ἀτόμου — καὶ χάρη στὴν διαλεκτι-

κή θεωρία της τῶν ἐνοστίκτων, καλεῖται νὰ φωτίσει λεπτομερικᾶ τὶς φυσικὲς συνέπειες τῶν κοινωνικῶν σχέσεων παραγωγῆς, δηλαδὴ νὰ ἐξηγήσει τὸν σχηματισμὸ τῶν ιδεολογιῶν «μέσα στὸ ἀνθρώπινο κεφάλι». Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὰ δυὸ ἄκρα, τὴν οἰκονομικὴ δομὴ τῆς κοινωνίας ἀπὸ τὴν μιὰ καὶ τὸ ιδεολογικὸ ἐποικοδόμημα ἀπὸ τὴν ἄλλη, ποῦ τὶς αἰτιατὲς τους σχέσεις ἔχει προσδιορίσει γενικᾶ ἡ ὕλιστικὴ ἀντίληψη τῆς ἱστορίας, ἡ ψυχαναλυτικὴ ἀντίληψη τῆς ψυχολογίας τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου παρεμβάλλει μιὰ σειρά ἀπὸ ἐνδιάμεσους κρίκους. Μπορεῖ ν' ἀποδείξει ὅτι ἡ οἰκονομικὴ δομὴ τῆς κοινωνίας δὲν μετατρέπεται ἀπ' εὐθείας σὲ ιδεολογία «μέσα στὸ ἀνθρώπινο κεφάλι». Πράγματι, οἱ ἀνάγκες διατροφῆς — ποῦ οἱ μὲν ἔκφραση τους ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὶς οἰκονομικὲς συνθῆκες — ἐπιδρῶν πάνω στὶς λειτουργίες τῆς πολὺ πρὸ εὐπλαστοῦ σεξουαλικῆς ἐνέργειας, μεταβάλλοντάς τες, καὶ αὐτὴ ἡ κοινωνικὴ ἀντίδραση πάνω στὶς σεξουαλικὲς ἀνάγκες, περιορίζοντας τὴν ἐκπλήρωσή τους, προκαλεῖ ἀδιάκοπα τὴν ἐμφάνιση καινούργιων παραγωγικῶν δυνάμεων στὴν διαδικασία τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας, ὑπὸ τὴν μορφή ἐξιδανικευμένου λίμπιντο: ἐν μέρει ἔμμεσα, μὲ τὴν μορφή ἄκρως ἐξελιγμένων ἀποτελεσμάτων τῆς σεξουαλικῆς ἐξιδανίκευσης, ὅπως ἡ θρησκεία, ἡ ἠθικὴ γενικᾶ, ἡ σεξουαλικὴ ἠθικὴ ἰδιαίτερα, ἡ ἐπιστήμη κ.λ.π. Ἐδῶ, ἡ ψυχανάλυση μπαίνει λογικᾶ μέσα στὴν ὕλιστικὴ ἀντίληψη τῆς ἱστορίας, σ' ἓνα ἐντελῶς καθορισμένο σημεῖο· στὸ σημεῖο ὅπου ἀρχίζουν τὰ ψυχολογικὰ προβλήματα, αὐτὰ τὰ προβλήματα στὰ ὁποῖα ἀναφέρεται ὁ Μάρξ, ὅταν λέει ὅτι ὁ τρόπος ὕλικῆς ζωῆς μετασχηματίζεται σὲ ἰδέες μέσα στὸ ἀνθρώπινο κεφάλι. Κατὰ συνέπεια, ἡ πορεία τοῦ λίμπιντο εἶναι δευτερεύουσα μέσα

στην κοινωνική-εξέλιξη. Έξαρτάται απ' αυτή την κοινωνική εξέλιξη, ενώ ταυτόχρονα επεμβαίνει σ' αυτήν αποφασιστικά, αφού το άπωθημένο λήμπιντο γίνεται εργατική και παραγωγική δύναμη.

Αλλά αφού η πορεία του λήμπιντο είναι δευτερευόν στοιχείο, πρέπει να αναρωτηθούμε ποιά είναι ή ιστορική σημασία του Οιδιπόδειου συμπλέγματος. Είδαμε ότι, αν και άσυνείδητα, ή φυχανάλυση βλέπει με τρόπο διαλεκτικό όλες τις διανοητικές διεργασίες. Μόνο το Οιδιπόδειο σύμπλεγμα φαίνεται, μέσα στη θεωρία της, να είναι ένα σταθερό σημείο άνάμεσα σέ κινούμενα φαινόμενα. Μήπως αντιμετωπίζεται τό Οιδιπόδειο σύμπλεγμα με τρόπο μή ιστορικό, σάν κάτι άκίνητο, σταθερό μέσα στην ανθρώπινη φύση; Ή μήπως είναι μάλλον ή μορφή της οίκογένειας ή βάση του Οιδιπόδειου συμπλέγματος, πού διατηρείται σχετικά σταθερή έδώ κι' αιώνες; Ο Τζόνσονς (15) φαίνεται να παραδέχεται την πρώτη υπόθεση. Σε μία συζήτηση με τον Μαλινόφσκι (16) πάνω στο Οιδιπόδειο σύμπλεγμα στις μητριαρχικές κοινωνίες, υποστηρίζει ότι αυτό τό σύμπλεγμα είναι τό «FONS ET ORIGO» των πάντων. Αύτη την άποψη δέν την άμφισβητούν οι ιδεολιστές, γιατί όταν παρουσιάζει τις σχέσεις του παιδιού με τόν πατέρα και τή μητέρα, σχέσεις πού είναι σύγχρονη άνακάλυψη σάν πανομοιότυπες σ' όλες τις κοινωνίες, είναι σάν να παραδέχεσαι ότι ό τρόπος κοινωνικής ζωής είναι άναλλοίωτος.

Αν δεχτούμε τό Οιδιπόδειο σύμπλεγμα σάν αιώνιο, θα

15. Imago 1928.

16. Ή σεξουαλικότητα και ή καταστολή της στις πρωτόγονες κοινωνίες, Payot, Paris.

πρέπει να πιστέψουμε ότι η μορφή της οικογένειας, που το στηρίζει, είναι απόλυτη και άμετακίνητη, και αυτό ισοδυναμεί με τη σκέψη ότι η ανθρωπότητα είναι τέτοια που μας παρουσιάζεται σήμερα, από τη φύση της. Το Οιδιπόδαιο σύμπλεγμα ισχύει για όλες τις πατριαρχικές κοινωνίες. Άλλα σύμφωνα με τις έρευνες του Μαλινόφσκι, οι σχέσεις παιδιών και γονέων, στις μητριαρχικές κοινωνίες, είναι τόσο διαφορετικές, που δεν μπαίνει καν θέμα για Οιδιπόδαιο σύμπλεγμα σ' αυτές τις κοινωνίες. Κατά την άποψη του συγγραφέα, το Οιδιπόδαιο σύμπλεγμα είναι: ένα κοινωνιολογικά καθορισμένο γεγονός, που η μορφή του μεταβάλλεται με την κοινωνική δομή. Σε μια σοσιαλιστική κοινωνία, το Οιδιπόδαιο σύμπλεγμα θα πρέπει να εξαφανιστεί, γιατί η κοινωνική του βάση, η πατριαρχική οικογένεια, χάνει τον λόγο ύπαρξής της και εξαφανίζεται. Με τη συλλογική εκπαίδευση των παιδιών, που δεν επιτρέπει την ανάπαυση ήθικων αξιών σαν αυτές που εκδηλώνονται σήμερα στην οικογένεια, με τις τόσο ποικίλες και ευκίνητες σχέσεις των παιδιών μεταξύ τους και με τους παιδαγωγούς, η έννοια «Οιδιπόδαιο σύμπλεγμα» — που σημαίνει έποφθαλμιώ την μητέρα μου και θέλω να σκοτώσω τον πατέρα μου, τον αντίπαλο — χάνει το νόημά της. Το ζήτημα είναι να συμφωνήσουμε πάνω στους όρισμούς και να ξέρουμε αν θα λέμε «Οιδιπόδαιο σύμπλεγμα» την πραγματική αίμομιξία, όπως γινόταν στους πρωτόγονους, ή αν θα κρατήσουμε την αίμομιξία που δεν πραγματοποιείται και τον ανταγωνισμό με τον πραγματικό πατέρα. Μ' αυτό δε θέλουμε να πούμε ακόμα, ότι το Οιδιπόδαιο σύμπλεγμα είναι ένα γεγονός καθορισμένο κοινωνικά, τουλάχιστο στη μορφή του, και, σε τελευταία ανάλυση, καθορισμένο οικονομικά.

Δεδομένου ότι οι εθνολόγοι διαφωνούν μεταξύ τους, είναι αδύνατο, σήμερα ακόμα, να λύσουμε το πρόβλημα της σεξουαλικής απόπτωσης. Ο Φρόυντ, που στο Τοτέμ και Ταμπού στηρίζεται στη Δαρβίνιο θεωρία για την πρωτόγονη όρδη, βρίσκει την αιτία της σεξουαλικής απόπτωσης στο Οιδιπόδειο σύμπλεγμα. Αλλά η παρατήρηση δείχνει ότι αυτό δεν καλύπτει την περίπτωση της μητριαρχικής κοινωνίας. Από την άλλη μεριά, οι έρευνες των Μπαχόφεν - Μόργκαν - Ένγκελς δίνουν την δυνατότητα να δούμε το Οιδιπόδειο σύμπλεγμα και την μορφή οίκογένειας που βρίσκεται στη βάση του σαν συνέπεια της σεξουαλικής απόπτωσης. Όπως και να έχει το πράγμα, η ψυχανάλυση σίγουρα θα στεροβόει από τον έαυτό της τις δυνατότητες έρευνας στον κοινωνικό και στον παραγωγικό τομέα, αν ήθελε ν' άπαρνηθεί τη διαλεκτική, που η ίδια έφερε στο φώς, σ' ό,τι αφορά την διανοητική ζωή.

Η ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗΣ

Ἄν πάρουμε τώρα νὰ ἐξετάσουμε τὴν ψυχανάλυση ἀπὸ κοινωνιολογικὴ ἀποψη, ἔχουμε ν' ἀντιμετωπίσουμε τὰ παρακάτω ἐρωτήματα:

1. Σὲ ποιά κοινωνιολογικά δεδομένα ὀφείλει ἡ ψυχανάλυση τὴν γέννησή της; Ποιά εἶναι ἡ κοινωνιολογικὴ της σημασία;

2. Πιὰ εἶναι ἡ σημερινὴ της θέση μέσα στὴν σημερινὴ κοινωνία;

3. Ποιὸς εἶναι ὁ ρόλος της στὸν σοσιαλισμό;

Ἄς ἀπαντήσουμε σ' αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα:

1. Σὰν ὅλα τὰ κοινωνικά φαινόμενα ἡ ψυχανάλυση συνδέεται μ' ἓνα ὀρισμένο ἐπίπεδο τῶν παραγωγικῶν σχέσεων. Εἶναι, ὅπως κι ὁ μαρξισμός, προϊόν τῆς καπιταλιστικῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ δὲν συνδέεται μὲ τὴν οἰκονομικὴ βάση τόσο ἄμεσα ὅσο ἐκεῖνος. Ὡστόσο, τὶς ἑμμεσες συνδέσεις της μὲ αὐτὴ τὴν βάση μπορούμε νὰ τὶς ἀνακαλύψουμε. Ἡ ψυχανάλυση εἶναι μὴ ἀντίδραση στὸ ἰδεολογικὸ ἐποικοδόμημα, στὶς πολιτιστικὲς καὶ ἠθικὲς συνθήκες πού συνιστοῦν τὸ περιβάλλον τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου. Ἐδῶ, κυρίως πρόκειται γιὰ τὶς σεξουαλικὲς συνθήκες, πού δημιουργοῦν οἱ θρησκευτικὲς ἰδεολογίες. Ἡ ἀστικὴ ἐπανάσταση τοῦ 19ου αἰῶνα σάρωσε σὲ μεγάλο βαθμὸ τὸν φεουδαρχικὸ τρόπο παραγωγῆς καί, ἀπέναντι στή, θρησκεία καὶ στοὺς ἠθικοὺς της νόμους, ἔβαλε τὶς φιλελεύθερες ἰδέες της. Ἀλλὰ ἡ ρήξη μὲ τὴν θρησκευτικὴ ἠθικὴ προετοιμαζόταν (στὴν Γαλ-

λια π.χ.) ήδη από την εποχή της γαλλικής επανάστασης. Η αστική τάξη φαινόταν να φέρνει μέσα της τα σπέρματα μιας ήθικης, και ιδιαίτερα μιας σεξουαλικής ήθικης αντίθετης προς την ήθική της Έκκλησίας. Άλλα από τη στιγμή που εδραιώθηκαν η έξουσία της και η καπιταλιστική οικονομία, η αστική τάξη έγινε αντιδραστική, συμβιδάστηκε με την θρησκεία, που την χρειαζόταν για να κρατάει καταπιεσμένο το προλεταριάτο, που είχε εμφανιστεί στο μεταξύ, και υιοθέτησε μάλιστα, άκέραια κατά βάθος, αν και κάπως παραλλαγμένη στη μορφή, την σεξουαλική ήθική της Έκκλησίας. Η καταδίκη του αισθησιασμού, η μονογαμία, η προγαμιαία άγνότητα και κατά συνέπεια, το σκόρπισμα της άντρικης σεξουαλικότητας, είχαν από δω και πέρα ένα καινούργιο οικονομικό νόημα, καπιταλιστικό αυτή τη φορά. Η αστική τάξη, που είχε ανατρέψει την φεουδαρχία, υιοθέτησε σε μεγάλο βαθμό τις συνήθειές της και τις πολιτιστικές ανάγκες της. "Οφείλει κι αυτή να απορύγει την ανάμειξη με τον «λαό», με την βοήθεια κατάλληλων ήθικων νόμων, πράγμα που καταπίεζε όλο και περισσότερο τις πρωτόγονες σεξουαλικές ανάγκες. Μέσα στην αστική τάξη, για οικονομικούς λόγους, η σεξουαλική ελευθερία είναι απόλυτα απαγορευμένη από το γάμο, κι οι νέοι άντρες αναζητούν τον κορεσμό των αισθήσεων σε γυναίκες και κορίτσια του προλεταριάτου.

Έτσι η διπλή σεξουαλική ήθική ξαναεμφανίζεται, σε καπιταλιστική βάση τώρα. Αυτή η ήθική αποσυνθέτει την σεξουαλικότητα του άντρα και καταστρέφει την σεξουαλικότητα της γυναίκας. Αυτή μάλιστα οφείλει να μένει «άγνη» ακόμα και κατά τον γάμο, δηλαδή ψυχρή, όχι προκλητική, και μάλιστα άπωθητική, πράγμα που ένισχύει πάλι την δι-

πλή ηθική, αφού ο άντρας εξακολουθεί να αναζητάει την Ικανοποίηση στις προλεταρίες, τις όποιες περιφρονεί από ταξικό ενστικτο. Συγχρόνως είναι υποχρεωμένος να διατηρεί την επίφαση μιας άφογης «ηθικότητας». Έσωτερικά επαναστατεί ενάντια στη σύζυγό του, αλλά εξωτερικά επιδεικνύει ένταλως αντίθετα αισθήματα και μεταφουτεύει την ιδεολογία του στον γυιό του και στην κόρη του. Άλλα η μόνη απώθηση, ο μόνιμος σεξουαλικός έκφυλισμός γίνονται διαλεκτικά στοιχεία, που καταστρέφουν τον συζυγικό θεσμό και την σεξουαλική ιδεολογία. Στο πρώτο στάδιο της κατάρευσης της αστικής ηθικής, έχουμε πολλαπλασιασμό των διανοητικών διαταραχών. Η αστική επιστήμη, γεμάτη προκαταλήψεις ή ίδια, περιφρονεί την σεξουαλικότητα σαν αντικείμενο έρευνας και κυτάζει καταφρονετικά τους συγγραφείς που δλο και με μεγαλύτερη ένταση θυθίζονται σ' αυτά τα καφτά προβλήματα. Οι συνεχώς αυξανόμενες διανοητικές διαταραχές, ή ύστερία και ή νευρικότητα δέν είναι κατ' αυτήν παρά αποτελέσματα υπερκόπωσης. Στο τέλος του 19ου αιώνα διαγράφεται μια αντίδραση απέναντι στην επιστήμη που βρίσκεται σκαλωμένη στους ηθικούς φραγμούς της είναι η δεύτερη φάση, ή επιστημονική φάση της παρακμής της αστικής ηθικής. Μέσα από τους ίδιους τους κόλπους της αστικής τάξης, προβάλλει ένας σοφός που υποστηρίζει ότι ή νευρικότητα είναι συνέπεια της πολιτιστικής σεξουαλικής ηθικής (17) κι' ότι οι νευρώσεις γενικά είναι από τον ειδικό τους χαρακτήρα σεξουαλικές αρρώστιες που γεννιώνται από ο-

17. Φρόντ: «Η πολιτιστική» σεξουαλική ηθική κι ή σύγχρονη νευρικότητα, καθώς και στις εργασίες του πάνω στην θεωρία των νευρώσεων. (Άπαντα, τ. V. και V.

περβολική σεξουαλική στέρηση. Αυτόν τὸν σοφὸ, τὸν Φρόνυτ, τὸν περιφρόνησαν, τὸν ἀντιμετώπισαν σὰν τσαρλατάνο, ἢ ἐπιστήμη τὸν ἀποκήρυξε.

Ἄλλὰ ὁ Φρόνυτ δὲν ἐγκαταλείπει τίς θέσεις του καὶ γιὰ ὀλόκληρες δεκαετίες, μένει μόνος. Αὐτὴ τὴν ἐποχὴ εἶναι ποὺ γεννιέται ἡ ψυχανάλυση, προκαλώντας ἀηδία καὶ φρίκη, ὄχι μόνο στὴν ἐπιστήμη ἀλλὰ καὶ σ' ὀλόκληρο τὸν ἀστικὸ κόσμο, ἐπειδὴ ἀγγίζει τίς ρίζες τῆς σεξουαλικῆς ἀπάθειας ποὺ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ στηρίγματα πολλῶν συντηρητικῶν ἰδεολογιῶν (θρησκεία, ἠθική, κ.λ.π.). Κάνει τὴν ἐμφάνισή της στὴν κοινωνικὴ ζωὴ τὴν στιγμὴ ἀκριβῶς ποὺ, μέσα στὸ ἴδιο τὸ ἀστικὸ στρατόπεδο, προβάλλουν οἱ πρῶτες ἐνδείξεις ἑνὸς ἐπαναστατικοῦ κινήματος ἐναντίον αὐτῆς τίς ἰδεολογίες. Ἡ ἀστικὴ νεολαία ἀντιτίθεται στὴν πατρικὴ, ολικτικὴ κυριαρχία καὶ δημιουργεῖ τὸ δικό της «νεολαιϊτικὸ κίνημα», ποὺ τὸ κρυφὸ του νόημα εἶναι ἡ τάση γιὰ σεξουαλικὴ ἐλευθερία. Ἄλλὰ αὐτὸ τὸ κίνημα, μὲ τὸ νὰ μὴ συνδεθεῖ μὲ τὸ προλεταριάτο, χάνει τὴ σημασίαν του καὶ ἐξαφανίζεται ἀφοῦ πετύχει ἐν μέρει μόνον τοὺς στόχους του. Οἱ φιλελευθέρους ἀστικές ἐφημερίδες ἔκαναν ὄλο καὶ περισσότερο βίαιες ἐπιθέσεις στὶς θρησκευτικὰ προκαταλήψεις. Ἡ ἀστικὴ λογοτεχνία ἄρχισε νὰ υἱοθετεῖ ὄλο καὶ εὐρύτερα ἀπόψεις πάνω στὰ ζητήματα ἠθικῆς. Ἄλλὰ ὄλα αὐτὰ τὰ φαινόμενα, ποὺ προηγήθησαν ἢ συνόδεψαν τὴν ἐμφάνισιν τῆς ψυχανάλυσης χαλάρωσαν. Κι' αὐτὸ, ἐπειδὴ ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ τὰ πράγματα γίνονται σοβαρά, κανένας δὲν τολμάει πιά νὰ προχωρήσει μέχρι τὸ βάθος τοῦ προβλήματος καὶ νὰ ἐγάλει τὰ συμπεράσματα ποὺ προκύπτουν. Τὸ οἰκονομικὸ συμφέρον εἶναι ποὺ προέχει καὶ προκαλεῖ μάλιστα συμμαχία τοῦ ἀστικοῦ φιλελευθερισμοῦ μὲ τὴν Ἐκκλησίαν.

Ἀπὸ κοινωνιολογικῆ ἀπόψε, ὁ μαρξισμὸς σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἄρχισε νὰ συνειδητοποιεῖ τοὺς οἰκονομικοὺς νόμους, τὴν ἐκμετάλλευσή μᾶς πλειοψηφίας ἀπὸ μιᾶ μειοψηφία· ἡ ψυχανάλυση σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἄρχισε νὰ συνειδητοποιεῖ τὴν κοινωνικὴ σεξουαλικὴ ἀπώθησι. Ἄυτό εἶναι, ἀπὸ κοινωνικὴ ἀποψη, τὸ βασικὸ νόημα τῆς φροϋδικῆς ψυχανάλυσης. Ὑπάρχει ὁμοίως μιᾶ οὐσιαστικὴ διαφορὰ. Ἐνῶ ὑπάρχει μιᾶ τάξη ἐκμεταλλεῦτρια καὶ μιᾶ τάξη ἐκμεταλλεῦμένη, ἡ σεξουαλικὴ ἀπώθησι εἶναι φαινόμενο κοινὸ καὶ στὶς δύο τάξεις. Ἱστορικὰ ἡ ἀπώθησι εἶναι πρὸ παλιὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευσή μᾶς τάξης ἀπὸ μιᾶ ἄλλῃ. Ἀλλὰ ὄχι ποσοτικὰ ἴση στὶς δύο τάξεις. Στὶς ἀρχὲς τοῦ καπιταλισμοῦ, κατὰ κάποιον τρόπο δὲν ὑπῆρχε περιορισμὸς ἢ ἀπώθησι τῆς σεξουαλικότητος στὸ προλεταριάτο, ἀν κρίνουμε ἀπὸ τὸ Κεφάλαιο τοῦ Μάρξ καὶ τὴν Κατάστασι τῶν Ἐργαζόμενων Τάξεων στὴν Ἀγγλίαν τοῦ Ἐγγκελς. Μόνον πού ἡ σεξουαλικὴ ζωὴ τοῦ προλεταριάτου ἐπηρεαζόταν ἀπὸ τὴν ἀξιοθρηνητὴ κοινωνικὴ του κατάστασι — πράγμα πού ἄλλωστε μπορούμε νὰ τὸ ποῦμε σήμερα ἀκόμα γιὰ τὸ λούμπεν προλεταριάτο. Ἀλλὰ στὴν ἐξέλιξι τοῦ καπιταλισμοῦ ὅταν ἡ κυρίαρχη τάξη ἄρχισε νὰ παίρνει κοινωνικὰ μέτρα, στὸ βαθμὸ βέβαια πού τὸ ἀπαιτοῦσαν τὰ συμφέροντά της, ἄρχισε μιᾶ συνεχῆς ἰδεολογικὴ ἀστικοποίησι τοῦ προλεταριάτου. Ἀπὸ τότε ἡ σεξουαλικὴ ἀπώθησι ἐπέδρασε καταστρεπτικὰ καὶ στὴν ἐργατικὴ τάξη, χωρὶς πάντως νὰ πάρει τόσο σημαντικὰ διαστάσεις, ὅπως στὴν ἀριστικὴ τάξη πού, πάντα βασιλικότερη τοῦ βασιλέως, ἀκολουθεῖ τὸ ἠθικὸ ἰδανικὸ τοῦ μοντέλου της, δηλαδὴ τῆς μεγαλοαστικῆς τάξης, συνεπέστερα ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν μεγαλοαστικὴν τάξη — ἢ ὅποια κατὰ βάθος, ἔχει ἀπαρνηθεῖ αὐτὴ τὴν ἠθικὴν ἐδῶ καὶ καιρὸ.

Ἡ τύχη, λοιπόν, τῆς ψυχανάλυσης μέσα στην ἀστική κοινωνία συνδέεται μὲ τὴν στάση τῆς ἀστικῆς τάξης ἀπέναντι στην σεξουαλικὴ ἀπόθηση καὶ τὴν κατάργησή της.

2. Τὸ ἐρώτημα ποῦ μπαίνει εἶναι τὸ ἑξῆς: Μπορεῖ ν' ἀνεχθεῖ ἡ ἀστικὴ τάξη τὴν ψυχανάλυση χωρὶς νὰ θγεῖ μακροπρόθεσμα ζημιωμένη, ὑπὸ τὸν ὄρο θέβαια ὅτι αἱ ἔννοιες καὶ τὰ πορίσματα τῆς ψυχανάλυσης δὲν θὰ ἀποσυντεθοῦν καὶ δὲν θὰ χάσουν σιγά - σιγά τὴν σημασία τους;

Ὁ ἴδιος ὁ Ἰδρυτὴς τῆς δὲν ἔβλεπε εὐόλινο τὸ μέλλον τῆς ψυχανάλυσης. Πίστευε ὅτι ὁ κόσμος, μὴ μπορώντας ν' ἀνεχθεῖ τίς ἀνακαλύψεις τῆς, θὰ τίς μείωνε μὲ κάθε τρόπο. Εἶναι φανερό ὅτι μ' αὐτὸ δὲν ἔννοοσε παρὰ ἓνα μέρος τῆς κοινωνίας, τὴν ἀστικὴ τάξη. Τὸ προλεταριάτο δὲν ξέρει ἀκόμα τίποτα γιὰ τὴν ψυχανάλυση, δὲν ἔχει βρεῖ ἀκόμα τὸν τρόπο νὰ τὴν γνωρίσει. Ἐνῶ δὲν μπορούμε ἀκόμα νὰ ξέρουμε ποιά θὰ εἶναι ἡ στάση τοῦ προλεταριάτου ἀπέναντι στην ψυχανάλυση, ἔχουμε ἤδη ἀρκετὲς ἐνδείξεις γιὰ νὰ μελετήσουμε τὴν στάση τοῦ ἀστικοῦ κόσμου.

Τὸ γιατί ἡ ψυχανάλυση δὲ γίνεται ἀποδεκτὴ ἐξηγεῖται ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ σημασία τῆς σεξουαλικῆς ἀπόθησης. Ἄλλὰ πῶς ἀντιμετωπίζει τὴν ψυχανάλυση ὁ ἀστικὸς κόσμος, ἐφ' ὅσον δὲν τὴν καταδικάζει; Ἐδῶ πρέπει νὰ πάρομε ὑπ' ὄψη δυὸ πλευρές: ἀπὸ τὴ μιά τὴν ἐπιστήμη, καὶ κυρίως τὴν ψυχολογία καὶ τὴν ψυχιατρική, κ' ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸ ἀπλὸ κοινό. Καὶ στὶς δυὸ περιπτώσεις ἰσχύει ὁ ἐνδοιασμός ποῦ ἐκδήλωσε εἰρωνικά μιά μέρα ὁ Φρόυντ: ἀν ἀποδεχτοῦν τὴν ψυχανάλυση, θὰ εἶναι γιὰ νὰ τὴν διατηρήσουν ἢ γιὰ νὰ τὴν καταστρέψουν;

Ὅποτε συναντᾶμε τὴν ψυχανάλυση στὰ χέρια ἀνθρώ-

πων πού δέν τήν γνωρίζουν πραγματικά, δέν αναγνωρίζου-
με πιά τό ἔργο τοῦ Φρόνυτ. Μέ τή σεξουαλικότητα κάτι γί-
νεται, ἀλλά μέ τί ὑπερβολές... Καί τί γίνεται μέ τό ἀνθρώ-
πινο ἦθος; Ἡ ἀνάλυση, πολὺ σωστή ἀλλά... κι ἡ σύνθεση εἶ-
ναι ἐξ Ἰσου ἀπαραίτητη. Κι' ὅταν ὁ Φρόνυτ ἄρχισε νά ἀσκο-
δομεῖ πάνω στήν σεξουαλική του θεωρία τήν ψυχολογία τοῦ
ἐγώ, ὁ ἐπιστημονικός κόσμος ἐβγαλε ἕναν τεράστιο στεναγμὸ
ἀνακούφισης· ἐπιτέλους, ὁ Φρόνυτ ἄρχιζε νά βάζει φρένο
στοὺς παραλογισμούς του· ἐπιτέλους, γινόταν πάλι λόγος γιὰ
ὅ,τι «ἀνώτερο» ὑπάρχει στὸν ἄνθρωπο καὶ συγκεκριμένα
γιὰ τὴν ἠθική... Καί δέν χρειάστηκε νά περάσει πολὺς και-
ρὸς γιὰ νά μιλάνε ὅλοι γιὰ τὸ ἰδεώδες τοῦ ἐγώ, μέ τή σε-
ξουαλικότητα νά «ἐξυπακούεται φυσικά». Μίλησαν γιὰ μιὰ
καινούργια ἐποχὴ τῆς ψυχανάλυσης, γιὰ μιὰ Ἐναγέννηση...
Μέ λίγα λόγια, ἡ ψυχανάλυση γινόταν κοινωνικά ἀποδεκτή.

Στὸ πλατὺ κοινό, ἡ κατάσταση δέν εἶναι λιγότερο ἀπο-
γοητευτική, εἶναι μάλιστα περισσότερο ἀποτρόπαια. Κάτω
ἀπὸ τὴν πίεση τῆς ἀστικής σεξουαλικῆς ἠθικῆς, τὸ πλατὺ
κοινὸ εἶδε τὴν ψυχανάλυση ὡς ἕνα τρόπο πού τοῦ ἐπιτρέ-
πει τὸν κορεσμὸ τῆς λαγνείας του. Ἐναλῶουν ὁ ἕνας τὰ συμ-
πλέγματα τοῦ ἄλλου στὸ σαλόνι, παίρνοντας τὸ τσάι τους, μι-
λάνε γιὰ τὸν συμβολισμό τῶν ὀνείρων. Συζητᾶνε χωρὶς νά
εἶναι καθόλου ἀρμόδιοι. Εἶναι ὑπὲρ ἢ κατὰ τῆς ἀνάλυσης.

Κι' ὁ ἕνας ἐνθουσιάζεται μέ τὴν μεγαλειώδη «ὑπόθεση»,
ἐνῶ ὁ ἄλλος, χωρὶς νά εἶναι λιγότερο ἀμαθής, ἔχει πεισθεῖ
ὅτι ὁ Φρόνυτ εἶναι ἕνας τσαρλατάνος κι' ἡ θεωρία του, μιὰ
σαπουνόφουσα. «Στὸ κάτω - κάτω», ρωτᾶει ὁ «κριτικὸς»
«τί θέλει νά πεῖ ὅλη αὐτὴ ἡ ἀποκλειστικὴ ὑπερτροφία τῆς
σεξουαλικότητας, ὡς νά μὴν ὑπάρχει τίποτα ἄλλο ἀνώτε-

ρο»; Κι' αὐτὸς ὁ ἴδιος δὲν ξέρει πιά νὰ μιλάει παρὰ μόνος γιὰ τὴν σεξουαλικότητα. Στὴν Ἀμερικὴ ἰδρύνονται σύλλογοι καὶ λέσχες ψυχαναλυτικῶν συζητήσεων. Οἱ συνθήκες εἶναι εὐνοϊκὲς καὶ πρέπει νὰ τίς ἐκμεταλλεῖται. Ἐξαντλοῦν τὴν ἀνικανοποίητη σεξουαλικότητα καὶ συγχρόνως κερδίζουν πολλὰ χρήματα μέσω μιᾶς πρακτικῆς ποὺ τολμάει νὰ λέγεται: ψυχανάλυση. Ἡ «ψυχανάλυση» ἔγινε μιὰ καλὴ ἐπιχείρηση.

Εἶδαμε πῶς ἔχει ἡ κατάσταση ἔξω ἀπὸ τὴν ψυχανάλυση. Τί γίνεται ἁπλῶς μέσα σ' αὐτήν; Ἀπαντᾷτε λιποταξίες. Οἱ ἐρευνητὲς δὲν μποροῦν νὰ ἀντισταθοῦν στὴν πίεση τῆς σεξουαλικῆς ἀπώθησης. Ὁ Γιούνγκ φέρνει ἄνω - κάτω ὅλη τὴν ψυχαναλυτικὴ θεωρία, ποὺ ἁπλῶς πάταγε γερὰ στὰ πόδια της, γιὰ νὰ τὴν κάνει θρησκεία, ὅπου δὲν γίνεται πιά καθόλου λόγος γιὰ τὴν σεξουαλικότητα. Καὶ στὸν Ἄντλερ, ἡ σεξουαλικὴ ἀπώθηση ὁδηγεῖ στὴ θέση ὅτι ἡ σεξουαλικότητα δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἐκδήλωση τοῦ ἔνστικτου τῆς δύναμης, θέση μὲ τὴν ὁποία ὁ Ἄντλερ ξεκόβει ἀπὸ τὴν ψυχανάλυση. Ὁ Ράνκ, ποὺ ἦταν κάποτε ἀπὸ τοὺς πρῶτοι προικισμένους μαθητὲς τοῦ Φρόυντ, διαλύει τὴν ἔννοια τοῦ λίμπιντο στὴν ψυχολογία τοῦ ἐγώ, φτάνοντας ἔτσι στὴ θεωρία του γιὰ τὸ μητρικὸ σῶμα καὶ τὸ γενετήσιο τραῦμα καὶ τελικὰ στὸ ν' ἀπαρνηθῆι τίς βασικὲς ἀρχὲς τῆς ψυχανάλυσης. Ἀδιάκοπα ἡ σεξουαλικὴ ἀπώθηση στρέφεται ἐναντίον τῆς ψυχανάλυσης. Τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ ψυχαναλυτὲς δούλεψαν ἔτσι ὥστε ἡ ψυχανάλυση νὰ γίνεται πρῶτον εὐπετη, νὰ μειώνεται ἡ σημασία της καὶ τελικὰ νὰ συμβιβάζεται, δείχνει πόσο αὐτοὶ οἱ ἴδιοι εἶναι κοινωνικὰ καὶ οἰκονομικὰ ὑποταγμένοι. Ἀπὸ τότε ποὺ βγήκε τὸ ἔργο τοῦ Φρόυντ μὲ τὸν τίτλο «τὸ ἐγώ καὶ τὸ ὑποσυνείδητο» δὲν γίνεται σχεδὸν καθόλου λόγος γιὰ τὸ λίμπιντο κι' ἐπι-

Ενώκεται νά αναχθεί ὀλη ἡ θεωρία τῶν νευρώσεων στό ἐγώ. Διακηρύσσεται ὅτι ἡ πρώτη αὐθεντική ἀνακάλυψη τοῦ Φρόνυτ εἶναι ἡ ἀνακάλυψη τοῦ ὑποσυνείδητου αἰσθήματος ἐνοχῆς καί ὅτι τῶρα μόνο φτάνουμε στό βάθος τῶν πραγμάτων.

Ἡ τάση γιά συμβιβασμό καί συνθηκολόγηση μέ τήν ἄστική σεξουαλική ἠθική φαίνεται ὅσο γίνεται πιό καθαρά στήν θεραπευτική τῶν νευρώσεων, ὅπου ἔχουμε νά κάνουμε μέ τήν πρακτική ἐφαρμογή μιᾶς ἄκρως ἐπαναστατικῆς θεωρίας πάνω στό ἄτομο, μέσα στήν καπιταλιστική κοινωνία. Ἡ κοινωνική θέση τοῦ ψυχαναλυτῆ δέν τοῦ ἐπιτρέπει νά ἐξηγήσει μέ εὐλικρίνεια ὅτι ἡ σημερινή σεξουαλική ἠθική, ὁ γάμος, ἡ ἄστική οἰκογένεια, ἡ ἄστική παιδεία δέν μποροῦν νά συμβιβαστοῦν μέ τήν ριζική ψυχαναλυτική θεραπεία τῶν νευρώσεων. Ὅσο καί νά βλέπει ὅτι οἱ οἰκογενειακές συνθήκες εἶναι ἄθλιες, ὅτι τὸ περιβάλλον τοῦ ἀρρώστου εἶναι συνήθως τὸ μεγαλύτερο ἐμπόδιο στήν θεραπεία του, δέν τολμάει — γιά λόγους πού εὐκολα καταλαβαίνουμε — νά βγάλει ἀπό αὐτές τίς διαπιστώσεις τὰ συμπεράσματα πού προκύπτουν. Καί καταλήγει ἔτσι νά παραποιεῖ τὸ νόημα τῆς πραγματικότητας καί τῆς προσαρμογῆς σ' αὐτήν καί νά τῆς δίνει τὸ νόημα τῆς δλοκληρωτικῆς ὑποταγῆς στίς κοινωνικῆς ἀπαιτήσεις πού προκάλεσαν τὴν νευρώση.

Ὁ τρόπος λοιπὸν ὑπαρξῆς τῆς ψυχανάλυσης, πού σήμερα εἶναι καπιταλιστικός, τὴν πνίγει κι' ἀπὸ ἔξω κι' ἀπὸ μέσα, συγχρόνως. Ὁ Φρόνυτ εἶχε δίκιο, ἡ ἐπιστήμη του παρακαμάζει. Ἀλλὰ ἐμεῖς προσθέτουμε: μέσα στήν ἄστική κοινωνία. Ἄν δέν προσαρμόζεται σ' αὐτήν, ὑφίσταται τὸν ἴδιο θάνατο πού ὑφίσταται καί ὁ μαρξισμὸς στὰ χέρια τῶν ρεφορμιστῶν σοσιαλιστῶν, δηλαδή τὸν θάνατο ἀπὸ ἐκφυλισμό, κυ-

ρίως από την εγκατάλειψη της θεωρίας του λήμπιντο. Ή επίσημη επιστήμη, κι' όταν ακόμα έχει προσαρμοστεί μαζί της ή ψυχανάλυση, δεν δέχεται να ακούσει για τη θεωρία του λήμπιντο, γιατί ή κοινωνική της υποδούλωση της απαγορεύει να την αποδεχτεί. Οι ψυχαναλυτές, που βλέπουν με αισιοδοξία την εξάπλωση της ψυχανάλυσης, απατώνται: σκληρά. Αυτή ακριβώς ή εξάπλωση σημαίνει την άρχη της παρακμής της.

Έφ' όσον ή ψυχανάλυση, όταν εφαρμόζεται χωρίς παραποιήσεις, υποσκάπτει τὰ θεμέλια της άστικής ιδεολογίας, κι' έφ' όσον ή σοσιαλιστική οικονομία αποτελεί την βάση για την ελεύθερη ανάπτυξη του πνεύματος και της σεξουαλικότητας, ή ψυχανάλυση δεν μπορεί να έχει μέλλον παρά μόνο στον σοσιαλισμό.

3. Όπως έχουμε δει από την ψυχανάλυση δεν μπορεί να βγει μιá κοσμοθεωρία, ένα φιλοσοφικό σύστημα, και κατὰ συνέπεια, ή ψυχανάλυση δεν μπορεί να υποκαταστήσει κανένα από τὰ υπάρχοντα φιλοσοφικά συστήματα. Συνεπάγεται όμως μιá αναθεώρηση αξιών. Όταν εφαρμόζεται πρακτικά πάνω στο άτομο, γκρεμίζει την θρησκεία, την άστική σεξουαλική ιδεολογία κι' απελευθερώνει τη σεξουαλικότητα. Άλλά αυτό ακριβώς είναι ο ιδεολογικός ρόλος του μαρξισμού. Ο μαρξισμός ανατρέπει τις παλιές αξίες με την οικονομική επανάσταση και την ύλιστική φιλοσοφία. Ή ψυχανάλυση κάνει ή θά μπορούσε να κάνει το ίδιο στον ψυχολογικό τομέα. Άλλά, καταδικασμένη σε κοινωνική αδράνεια μέσα στην άστική κοινωνία, δεν μπορεί να είναι αποτελεσματική παρά μόνο μετά την πραγμάτωση της κοινωνικής επανάστασης. Πολλοί είναι οι ψυχαναλυτές που πιστεύουν

ὅτι ἡ ψυχανάλυση μπορεῖ ν' ἀλλάξει τὸν κόσμον ἐξελικτικὰ καὶ νὰ ὑποκαταστήσει ἔτσι τὴν κοινωνικὴ ἐπανάσταση. Ἄλλὰ αὐτὸ εἶναι οὐτοπία πού προέρχεται ἀπὸ ἀπόλυτη ἀγνοια τῶν οικονομικῶν καὶ πολιτικῶν πραγμάτων.

Ἡ μελλοντικὴ, κοινωνικὴ σημασία τῆς ψυχανάλυσης φαίνεται νὰ συγκεντρώνεται σὲ τρεῖς τομεῖς.

1. Στὴν ἐξερεύνηση τῆς ἱστορίας τῆς πρωτόγονης ἀνθρωπότητας σὺν βοήθητικὴ ἐπιστήμη, στὰ πλαίσια τοῦ ἱστορικοῦ ὀλισμοῦ. Ἀπὸ μεθοδολογικὴ ἀποψη, τὸ κοινωνιολογικὸ δόγμα τοῦ Μάρξ δὲν μπορεῖ νὰ περιλάβει τὴν πρωτόγονη ἱστορία, πού βρίσκεται συγκεντρωμένη στοὺς μύθους, τὰ ἔθνη καὶ τὰ ἔθνη τῶν σημερινῶν πρωτόγονων λαῶν. Αὐτὴ ἡ δουλειὰ θὰ γίνῃ γόνιμα μόνο ὅταν οἱ ψυχαναλυτὲς ἀποκτήσουν στέρεη κοινωνιολογικὴ καὶ οικονομικὴ παιδεία καὶ ἀπαρνηθοῦν τὶς ἀτομικιστικὲς καὶ ἰδεαλιστικὲς ἀντιλήψεις γιὰ τὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη.

2. Στὸν τομέα τῆς διανοητικῆς ὑγιεινῆς πού δὲν μπορεῖ ν' ἀναπτυχθῇ παρὰ μόνο στὴ βάση μιᾶς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας. Μέσα σὲ μιὰ τακτοποιημένη οἰκονομία, μπορούμε ν' ἀπαιτήσουμε μιὰ τακτοποιημένη λειτουργία τοῦ λίμπιντο, πράγμα ἐντελῶς ἀδύνατο γιὰ τὶς μάζες κάτω ἀπὸ ἀστικὸ καθεστῶς καὶ προσιτὸ ἴσως μόνο σὲ μερικὰ μεμονωμένα ἄτομα. Μόνο στὸν σοσιαλισμὸ μπορεῖ ἡ ἀτομικὴ θεραπευτικὴ τῶν νευρώσεων νὰ βρεῖ πεδίο δράσης ἀντάξιο τῆς.

3. Στὸν τομέα τῆς παιδείας, σὺν ψυχολογικὴ βάση τῆς σοσιαλιστικῆς παιδείας. Μὲ τὶς γνώσεις πού παρέχει γιὰ τὴν διανοητικὴ ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ, ἡ ψυχανάλυση πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἀπαραίτητη. Μέσα στὴν ἀστικὴ κοινωνία εἶναι καταδικασμένη, σὺν ἐπιστήμη βοήθητικὴ τῆς παιδα-

γωγικής, σε στειρότητα, αν όχι και σε κάτι χειρότερο. Μέσα σ' αυτή την κοινωνία μόνο με το αστικό πνεύμα μπορεί να εκπαιδευτεί το παιδί. Έκπαιδευτική μεταρρύθμιση είναι: ψευδαίσθηση, όσο δε μεταβάλλεται το κοινωνικό καθεστώς κι' ή ψυχαναλυτική παιδαγωγική δεν μπορεί να εφαρμοστεί, πριν από την επανάσταση, παρά όπως την θέλει ή αστική κοινωνία. Παιδαγωγοί που καταγίνονται με το να μεταρρυθμίσουν αυτήν την κοινωνία θα έχουν την τύχη του παπά, που, πηγαίνοντας σ' έναν έτοιμοθάνατο, άθεο ασφαλιστικό πράκτορα, αντί να πετύχει να τον μεταλάβει, έφυγε έχοντας υπογράψει ο ίδιος ασφάλιση. Η κοινωνία είναι πιο δυνατή από τις καλές προθέσεις μερικῶν μεμονωμένων μελῶν της.

Δίχως τον Ράιχ, ο φροϋδισμός θα μένει μια μέθοδος λίγο - πολύ ξεκομμένη από τα κοινωνικά προβλήματα. Ο REICH έδωσε στο φροϋδισμό — κι αυτό ισχύει και για τα ίδια τα κείμενα του δασκάλου Φρόϋδ — εκείνο ακριδώς που του λείπε, πόν συνέδεσε άμεσα με την κοινωνία, την πολιτική, τις μάζες, τις ταξικές συγκρούσεις.

Εφαρμόζοντας την άριστοτέλεια αρχή, ο REICH δεν κάνει τίποτα άλλο από το να μάς θυμίζει, πως η ψυχολογία δεν μπορεί να μείνει έξω από την πολιτική, ότι η λύση και ανάλυση των έρωτημάτων που θέτει το λυμπιντο, δεν μπορεί ν' αντιμετωπιστεί ξεχωριστά από τα κοινωνικά προβλήματα.